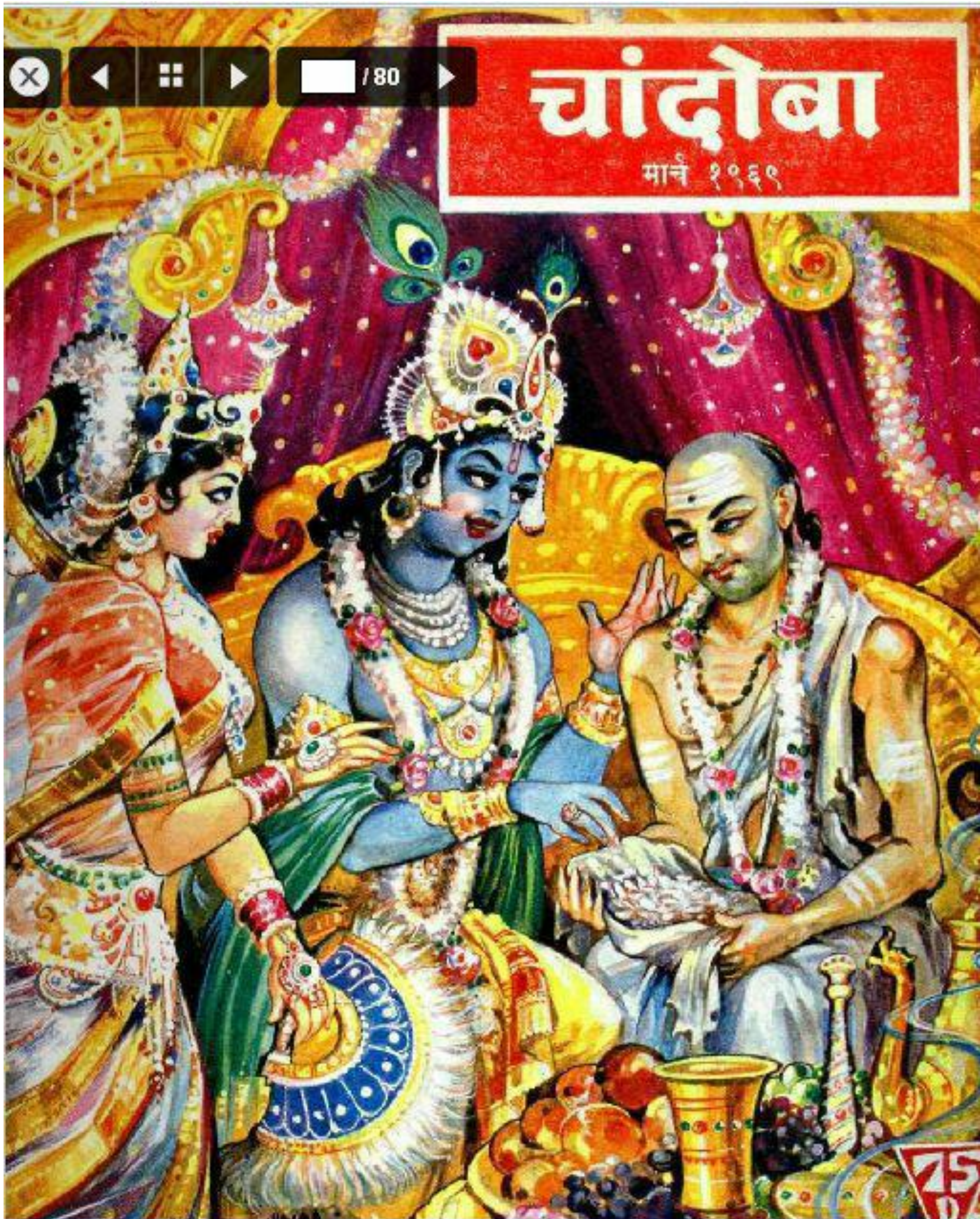

/80
चांदोबा
मार्च १९६९

Fullscreen 127 14 / 80

त्यांच्या हाती आले नाही. ते शहर काबीज करण्याच्या कामी इंग्रजांना नेपाळचा मंत्री जंगबहादुर याने सहाय्य केले.

मध्य भारतात बंडाचे निशाण उभे करणारांचे पुढारी तात्या टोपे होते. ते हजार शिपायांना बरोबर घेऊन यमुना नदीपार नानासाहेबांना भेटले. परंतु ६ डिसेंबर १८५७ या रोजी इंग्रजांच्या हातून पराभव झाल्यामुळे त्यांना पळून जावे लागले. परंतु हिंमत हारून ते स्वस्थ बसले नाहीत. त्यांनी झांशीची राणी लक्ष्मीबाई यांच्याशी सख्य करून मध्य भारतात भयंकर युद्ध आरंभ केले. ब्रिटीश सैन्याने ३ एप्रिल १८५८ रोजी टोपे यांचा पराभव करून झांशीला वेढा दिला.

४ एप्रिल रोजी झाशीच्या राणी लक्ष्मीबाई आपल्या काही विश्वासपात्र अनुयायांसह झाशीचा किल्ला सोडून काल्पीला आल्या. इंग्रजानी तेथे पर्यंत त्यांचा पाठलाग केला आणि २२ मे रोजी त्यांनी काल्पी शहर जिंकले. तरी राणी निराश झाल्या नाहीत. त्या तात्या टोपे यांच्या मदतीने ग्वाल्हेरवर चालून आल्या आणि शिंद्यांना आग्र्यापर्यंत पळून जावे लागले. नानासाहेब पेशवा असल्याचे जाहीर करण्यात आले.

तात्या टोपे व लक्ष्मीबाई यांच्या वाढत्या शक्तीला भिऊन जाऊन इंग्रजांनी त्यांचा शेवट करण्याचे ठरविले. त्यांनी मोठ्या मुश्किलीने ग्वाल्हेर पुन्हा जिंकले. १७ जून १८५८ या रोजी पुरुष वेष धारण करून युद्ध करीत असता राणी धरातीर्थी पडली. तात्या टोपे शेवटी मानसिंह नांवाच्या एका सरदाराच्या फितुरीने इंग्रजांच्या हाती पकडले गेले व त्यांना फाशी देण्यात आली. नानासाहेब नेपाळकडे पळून गेले व तेथेच मरण पावले. अशा तऱ्हेने १८५७ च्या भारताच्या प्रथम स्वातंत्र्य युद्धाची ज्योत विझली.

शिशु

अंगीरस शाखेतल्या एका मुनीला एक पुत्र जन्मला. अंगीरस महर्षींनी त्या मुलाला पाहिले व म्हणाले–"या मुलाच्या बुद्धीला कधी वार्धक्य येणार नाही. हा सर्वदा शिशूच राहील. त्यांनी त्याचे नाव शिशु असेच ठेवले.

शिशूने आपल्या वडिलांजळच विद्याभ्यास करून काही ऋचा रचिल्या. स्वतःहून मोठ्यांना तो "वत्स!" म्हणूनच संबोधन करी. हे पाहून त्याच्या वडिलांनी आपल्या मुलाला अंगीरस मुनींकडे नेऊन मुलगा आपल्याहून थोरांचा उपमर्द करतो. तरी त्याला आवश्यक ती शिकवण द्यावी अशी विनंती केली.

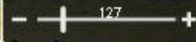
शिशूने ते कबूल केले व अंगीरस मुनींना म्हणाला–"वत्स! लहान-थोर यांच्यातील अंतर याचा अर्थ असा आहे. माझ्याहून जे मोठे आहेत त्यांना मी काही सांगत नाही, कळत नाही त्याला समजाऊन सांगावे लागते. सांगणारा मोठा असतो व ऐकणारा लहान."

शिशु म्हणाला ते ऐकून अंगीरस म्हणाले– "होय! बरोबर आहे. त्याचे हे वाक्य सुद्धा एक ऋचा आहे. वेदवक्त्याच्या रूपाने हा जन्मला आहे. याच्या समोर सर्व लहान आहेत."

त्या दिवसापासून सर्व शिशूचा आदर करू लागले. तो जे बोले त्या ऋचा झाल्या.

वरुण महर्षींचा मुलगा भृगु शिशूहून वयान थोर होता. त्याने विचार केला शिशु आपल्याहून लहान असूनही सर्वांना 'वत्स' म्हणून संबोधन करतो तर आपण देखील तसेच कां करू नये? तो देखील सर्वांना "शिशु" म्हणून संबोधन करू लागला. सर्वांना त्याचा राग आला.

श्री. का. मा. पवार

Fullscreen

16 /80

भृगू त्यांना म्हणाला–"वत्स हो! तुम्ही सर्व माझ्याहून जास्त ज्ञानवान आहां तर माझ्याशी शास्त्रार्थाला या."

"तू शास्त्रार्थंच करणार असशील तर शिशूप्रमाणे अंगीरसांकडे जाऊन त्यांचा आशीर्वाद मिळव." सर्व थोर पुरुष म्हणाले.

भृगू अंगीरस मुनींकडे गेला व म्हणाला–"वत्स अंगीरस! माझ्याशी शास्त्रार्थ कर."

"हे वत्स! तू चतुर्दिक हिंडून कोठे काय आहे हे पाहून आला आहेस का?" अंगीरसाने भृगूला विचारले.

"तू पाहून आला आहेस का? भृगूने उलट प्रश्न अंगीरस मुनींना केला.

"होय, पाहून आलो आहे. तू सुद्धा पाहून ये, मग शास्त्रार्थ करू." अंगीरस मुनी म्हणाले.

भृगू त्या गोष्टीस कबूल झाला. तो प्रथम पूर्व दिशेला गेला. तेथे काही नरहारी पापी नरहत्या करून "हा तुझा वांटा, हा माझा" असे भांडत होते.

"असे हे तुम्ही कां करता?" भृगूने त्या नरहारी पाप्यांना विचारले.

"मागच्या जन्मी या सर्वांनी असाच आमचा वध करून आमचे नरमांस वांटून घेतले होते. म्हणून या जन्मी आम्ही त्यांच्याशी तसाच व्यवहार करीत आहो." ते नरहत्या करणारे दुष्ट म्हणाले.

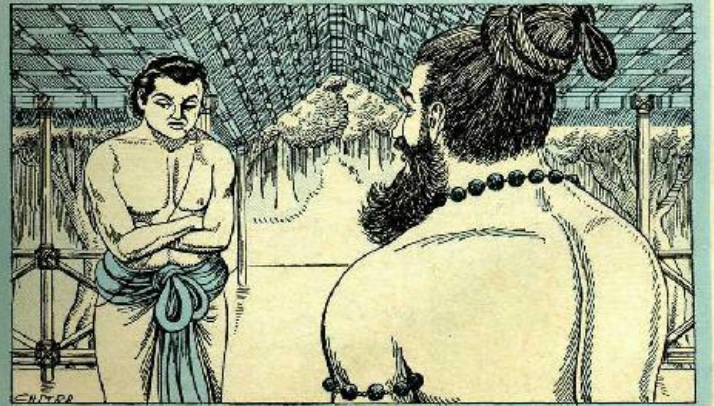
"या पासून मुक्तीला काही मार्ग?" भृगूने त्या नरहंतकांना विचारले.

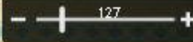
"तू अंगीरसाला जाऊन विचार." ते नरहंतक भृगूला म्हणाले.

भृगू तेथून दक्षिणेकडे गेला. तेथे देखील त्याला तसेच भयंकर दृश्य दिसले. पश्चिम व उत्तर दिशांकडे तो गेला. परंतु त्या दोन्ही दिशांना त्याला तीच दृश्ये दिसली. उत्तरेकडून ईशान्येकडे वळून तो परत येत असता त्याला दोन स्त्रिया दिसल्या. एक स्त्री देवी सारखी दिसत होती तर दुसरी राक्षसिणी सारखी. त्या दोघांच्या मध्यभागी एक भयंकर आकृती वाला पुरुष होता. त्याचे डोळे हळदी सारखे पिवळे होते. त्याच्या हातात एक काठी होती.

ते दृश्य भृगूला कळले नाही. भृगू अंगीरस मुनींकडे परतला व लाजेने मान खाली करून समोर उभा राहला. कारण त्याला त्या सर्व दृश्यांचा अर्थ कळला नव्हता.

भृगूला मौनपणे उभा पाहून अंगीरसांनी विचारले–"चतुर्दिक तू काय पाहिलेस? काय होते ते? त्या दृश्यांचा अर्थ व त्यांच्या पासून मुक्तीचा उपाय तुला जोपर्यंत कळत नाही तोंपर्यंत तुला शांति मिळणे शक्य नाही."

"मी जी जी दृश्ये पाहिली त्यांपैकी एकाचा देखील अर्थ मला कळला नाही. प्रत्येक ठिकाणी त्याचा अर्थ आपणांकडून विचारून घ्यावा असाच सल्ला मिळाला." भृगू म्हणाला.

"तर मग तू जाऊन शिशूला विचार, तो त्यांचा अर्थ सांगेल." अंगीरस म्हणाले.

भृगूने शिशूजवळ जाऊन, त्याने जी जी दृश्ये पाहिली होती त्यांचे वर्णन करून त्यांचा अर्थ सांगण्याची विनंती केली.

शिशूने त्यांचा जो अर्थ सांगितला तो असा–"तू पूर्व दिशेला ज्या पापी नरपशूंना पाहिलेस, ते मनुष्य नसून वृक्ष होत. यज्ञकर्म कसे करावे याच्या ज्ञानाभावी मनुष्य स्वार्थवश वृक्ष, त्यांच्या फांद्या, डाहाळ्या फुले व फळे तोडतो. म्हणून त्या झाडांच्या हातीच त्यांचा वध होत आहे. त्यांपासून मुक्ति मिळविण्यासाठी अग्नीत त्या झाडांच्या समिधा टाकून यज्ञकर्म करावे. दक्षिणेकडे तुला जे दुष्ट दिसले ते पशु होत. स्वार्थी मानवाने त्यांचा वध केला होता म्हणून ते त्याचा वध करीत होते. त्या साठी यज्ञात पशुबली द्यावा. पश्चिमेकडे तुला जे पापकर्मी भेटले, त्या औषधी होत. यज्ञात त्यांचे हवन केल्यास दोष-मुक्ति लाभते. उत्तरेकडे तुला जे नरहंतक दिसले ते पाणी होय. त्याचा उपयोग यज्ञजल म्हणून करावा. म्हणजे दोष निवारण होईल. परत येते वेळी तुला ज्या स्त्रिया दिसल्या त्या अनुक्रमे श्रद्धा व अश्रद्धा म्हणजे अविश्वास होत. त्यांच्या मध्यभागी क्रोध होता. यज्ञकर्माच्या वेळी जो श्रद्धापूर्वक यज्ञ करील व अश्रद्धा दूर राखील तो क्रोधाला जिंकून निश्चित सुखी होईल."

शिशूजवळ हा सर्व उपदेश घेऊन भृगूने अहंकाराचा त्याग केला व तो देखील एक महा पुरुष झाला.

पडकें देऊळ

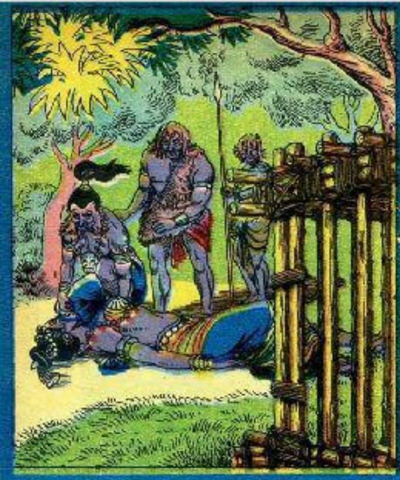
[१३]

[गोंड नायकाने आपल्या अनुयायांच्या मदतीने शिखीमुख व त्याच्या साथी मित्रांवर हल्ला केला. विक्रमकेसरीने त्याला घोड्यावरून खेचले व त्याच घोड्यावर बसून शिखीमुख व नागमल्ली पळाले. घोड्यावरून नागमल्ली पडली तेव्हां तिला उचलून गोंड जंगलांतल्या वाघाच्या पिंजऱ्याकडे निघाले. पुढे–]

गोंड लोकांनी नागमल्लीला सिंहाच्या पिंजऱ्याजवळ नेऊन तिला जमिनीवर ठेवले. तोपर्यंत नागमल्ली शुद्धीवर आली नव्हती. झाडावरून शिखीमुख ते सर्व पहात होता. त्याला भीती वाटत होती की गोंड तिला वाघासमोर तर टाकणार नसतील? पण त्याला गोंड नायक बडबडला होता ते आठवले. तो तिच्या बापाकडून पुष्कळ पैसे वसूल करणार होता. तरी त्याच्या अनुयायांनी नागमल्लीला बेशुद्ध स्थितीत वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ कां बरे नेऊन ठेवले हे त्याला कळेना.

शिखीमुख याच विचारात असता एक गोंड मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"भूतनायका!" त्याचे उत्तर पिंजऱ्या मागच्या झाडीतून आले–"कोणरे तू? तुझे चामडे लोळवीन, हो चालता येथून!"

Fullscreen 127 20 / 80

ते उत्तर ऐकून गोंड घाबरले व ज्या बाजूने तो आवाज आला होता तिकडे पाहू लागले. त्याच वेळी एक गिड्डा मनुष्य झाडाच्या पारंब्या धरुन खाली उतरत असलेला त्यांना दिसला. त्याच्या गळयात हाडांची माळा होती व हातात एक लांब काठी होती. तो भुतांचा नायक गोंड होता.

त्याने नागमल्लीला पाहिले व म्हणाला– "अरे ही पोरगी कोण? कोणी देवलोकातली दिसते आहे. कोण घेऊन आलं हिला इथे?"

गोंडां पैकी एकाने थोडक्यात जे घडले ते सांगितले व कापऱ्या आवाजात म्हणाला–

"पुजारी प्रभूने हिला आकाश गुहेजवळ घेऊन यायला सांगितले आहे. पण बराच वेळ झाला, ही जिवंत आहे की मेली हे देखील माहीत नाही. मेली असेल तर पुजारी प्रभू आम्हांलाच ठार करील."

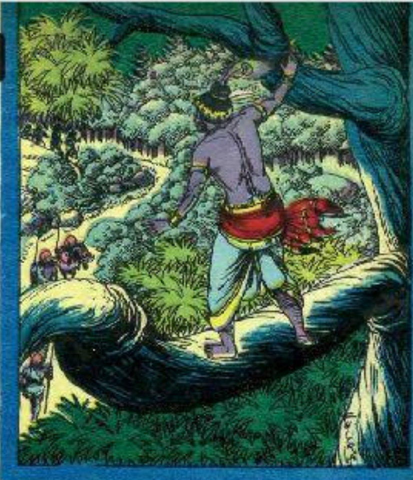
त्या गिड्डयाने नागमल्लीच्या नाकपुडया-जवळ हात नेऊन तिचा श्वासोच्छ्वास चालू असल्याचे ओळखले व म्हणाला–"आहे, जिवंत आहे. घोडयावरुन पडल्यामुळे बेशुद्ध झाली आहे. हिला औषध देऊन मंत्र टाकला तर उठून बसेल व कदाचित पळून जाईल. म्हणून देतो ते भस्म घेऊन जा. आकाश गुहेजवळ घेऊन जाऊन हे नाकपुडयांना लावा, ही तीन चारदां शिंकेल व उठून बसेल." असे सांगून कंबरेला लोंबत असलेल्या एका पिशवी तून एक पुडी काढून त्याने गोंडाच्या हातात दिली.

त्या गोंडाने ती पुडी कंबरेला खोचून ठेवली व इंतर गोंडाना नागमल्लीला उचला म्हणून खुण केली. त्या प्रमाणे सर्व नागमल्लीला खांद्यावर उचलून निघाले. त्यांच्या हातातुन नागमल्लीला वाचविणे तितकेसे कठीण नाही असे शिखीमुखला वाटले. तो झाडांवरुनच थोडा पुढे निघाला.

नागमल्लीला उचलून नेणाऱ्या गोंडाना वाटेत थांबवून ठेवण्याचे त्याने ठरविले.

शिखीमुखने परत येईपर्यंत आपल्या-साथी गिड्डया शबराला भूतनायकावर नजर ठेवायला सांगितले व स्वत: झाडावरून वरच्या वर काही अंतर चालून गेला. त्यानंतर त्याला खडकाजवळ काही गोंड नागमल्लीला घेऊन जाणांऱ्या गोंडांना भेटण्यासाठी पुढे येत असलेले दिसले. त्यांना पाहून शिखीमुखचा धीर थोडा खचला. त्या सर्वांच्या हातातुन नाग-मल्लीला जिवंत सोडवून आणणे कठीण आहे असे त्याला वाटले. आता विक्रमकेसरी शबर साथीदारांना घेऊन आला की त्यांच्या मदतीने नागमल्लीला सोडविणे शक्य होईल. हा ऐकच एक उपाय त्याला दिसला.

विक्रमकेसरी येईपर्यंत त्याला तेथे स्वस्थ बसून रहावे लागणार या बद्दल त्याला फार वाईट वाटत होते. पण कार्य करणार दुसरा मार्गच नव्हता. इतक्यात त्याला भूतनायक व तो वाघाचा पिंजरा आठवला. शिखी स्वत: जंगली जाती पैकी एक होता. म्हणून मंत्रतंत्र माहीत असल्याशिवाय जंगली जातीवर अधिकार कायम ठेवणे

अशक्य हे त्याला माहीत होते. म्हणून त्याने विचार केला की त्या भूतनायकाला काही तरी उपाय करून वश करून घ्यावे, म्हणजे त्याला पुढच्या कामात यश येईल. तो विचार मनात येताच तो झाडावरून उड्या टाकीत वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ येऊन पोंचला.

भूतनायक त्यावेळी एका बकरीच्या गळयात एक दोरी अडकवून तिला पिंजऱ्या-कडे ओढून नेत होता. व ती बकरी घाबरून 'बेंबें' करीत मागे मागे फिरण्याचा प्रयत्न करीत होती. शिखीमुख थोडा वेळ ती गंमत पहात उभा राहला. नंतर

Fullscreen 127 22 /80

सिहगर्जना करून झाडावरून त्याने जोराने भूतनायकासमोर उडी मारली. भुतांचा नायक दचकला व मोठ्याने ओरडला. समोर वाघ नव्हता, एक शबर तरुण उभा होता. तेव्हां स्वतःला एकदम सावरून व वाटलेले भय मनातल्या मनात दाबून काठी उगारून तो दरडावून म्हणाला–"चोरा, गुलामा! कोण रे तू? भूतनायकाची थट्टा करण्याची तुझी हिंमत? तुला भस्म करून तुझी राख कपाळाला फासीन, समजालास काय?"

शिखीमुखीने त्याला उत्तर देण्याच्या भानगडीत न पडता शिताफीने क्षणार्धात त्याच्या हातातली काठी काढून घेतली. उजव्या हाताने त्याची शेंडी धरली. भूतनायक शिखीच्या मगरमिठीतून स्वतःला सोडविण्यासाठी धडपड करू लागला. पण शिखीमुखला भेवडावून सोडण्यासाठी तो त्याला म्हणाला–"खुळ्या! तू मला ओळखले नाहीस वाटते? मी गोंड नायकाचा साथी आहे. त्याच्या नंतर होणारा त्या टोळीचा नायक!

शिखीमुख जोराने हसला व म्हणाला–"अरे! तू कोण आहेस त्याचे मला काय करायचे आहे? भूतनायका, मला सांग, जवळ तलाव आहे ना त्यात पाणी प्यायला वाघ केव्हां येतो?"

भूतनायक तो प्रश्न ऐकून जास्तच चिडला. रागाने त्याचा चेहरा लाल झाला. तो शिखीमुखला म्हणाला–"दुष्ट चोरा! मला असला प्रश्न करणारा कोण रे तू? पहिल्याने माझी शेंडी सोड!" भूतनायक जणुंकाही शिखीमुखला खाणार अशा स्वरात बोलत होता.

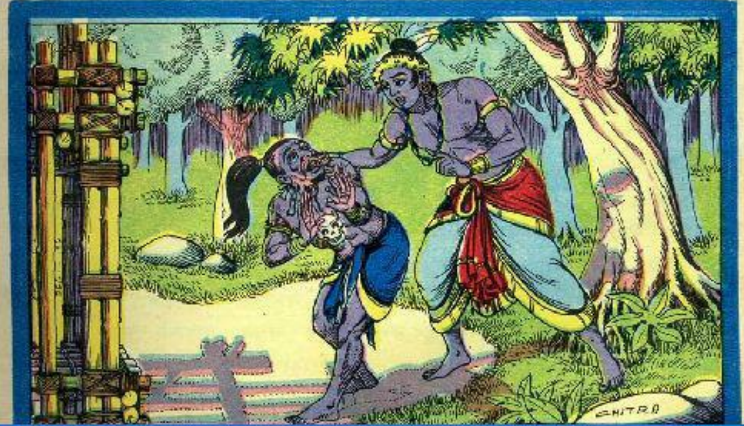
"अस्सं! तर मग मी तुला काहीच विचारीत नाही. बाकी प्रश्न विचारण्याचे व इतर काम स्वतः वाघच करील. असे सांगून शिखीमुखने भूतनायकाची कंबर धरून फरपटत ओढत वाघाच्या पिंजऱ्याकडे नेले व म्हणाला–"आज बकरीचा जीव वांचला. तिच्या ऐवजी तुझाच बळी!"

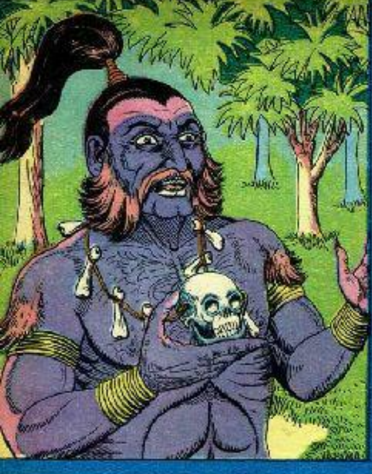
भूतनायकाची बुद्धी ताळ्यावर आली. त्याचे सर्व अंग भीतीने थर थर कापू लागले. म्हणाला–"मला क्षमा कर! तू कोण आहेस हे मी ओळखले नव्हते. मला वाघाच्या तोंडी देऊ नकोस. मी तुझ्या पाया पडतो. आयुष्यभर तुझा गुलाम म्हणून राहीन."

शिखीमुखने त्याला सोडले व म्हणाला–"खबरदार! माझ्याजवळ तुझा असला खेळ खंडोबा चालणार नाही. तुला जीवदान देतो. आता आयुष्यभर माझी गुलामी करण्याची गरज नाही. फक्त चोवीस तास मी सांगतो तसा वाग."

"होय प्रभो! बोला काय करू? आपण म्हणा ते करायला तयार आहे मी." असे म्हणत भूतनायकाने शिखीमुखच्या पायावर लोटांगण घातले.

शिखीमुख त्याला उठायला सांगून म्हणाला–"नागनायक लट्टूसिहाच्या मुलीला हे गोंडलोक उचलून घेऊन गेलेले तू पाहिलेस ना? तिला रात्रीच्या रात्री सोडवून आणावयाचे आहे. तिला कसे

वांचवावयाचे हे विचारीत बसू नकोस. तू एक काम कर. तुझ्या आकाश गुहेसमोर ज्या झोपड्या आहेत, त्यांच्या चारी बाजूला काटेरी तारेचे कुंपण आहे. त्या कुंपणाचे दार आज रात्री बंद होऊ नये याची काळजी तू घेतली पाहिजेस. लट्ठू-सिंहाच्या मुलीला त्या दाराजवळच्या झोपडीत ठेवले जावे याची व्यवस्थापण तुलाच करावी लागेल."

"होय, प्रभो! आपल्या आज्ञेचे पालन मी करतो. गोंडांच्या या टोळीत मी सांगेन त्याच्या बाहेर कोणी नाही." भूतनायक म्हणाला.

Fullscreen 127 24 / 80

"हे सर्व ठीक आहे. पण तू शब्द दिल्यासारखा वागला नाहीस तर?" शिखीमुखने शंका केली.

"मी त्या देवाला साक्षी ठेवून शपथ घेतो. मग तर खरे वाटेल ना?" असे सांगून भूतनायकाने गळ्यातली हाडांची माळा डोक्याला लावून एकदा आकाशाकडे पाहिले.

"तर मग ही हाडांची माळा मला दे. तू वचन दिल्याप्रमाणे वागलास तर मी तुला ही माळा परत देईन." शिखीमुख हाडांची माळा हाताने धरून जोराने हाल-वीत म्हणाला.

भुतांचा नायक त्या माळेतच जणुकाही त्याचा जीव आहे, अशा तऱ्हेने घाबरून गयावाया करीत म्हणाला—"माझे सर्व बळ आहे ते या माळेतच आहे, प्रभो! जर ही माळा माझ्या गळ्यात नसेल तर माझ्या बोलण्याकडे कोण लक्ष देईल? सर्व गोंड मला वटवाघळासारखे मानून मला विचारणार नाहीत."

"बरे तर! पण आपले वचन पाळशील ना? खबरदार, बजावून ठेवतो! मला दिलेले वचन मोडलेस तर तुला त्या वाघाच्या तोंडी दिल्याशिवाय सोडणार नाही. लक्षात ठेव!" शिखीमुखने त्याला दहशत घातली.

"प्रभो! मी तीन कोटी डोंगरी भुते व सहा कोटी जंगली भुतांची शपथ घेऊन सांगतो की मी दिलेले वचन मोडणार नाही." भूतनायक म्हणाला.

"ठीक तर मग तू आकाश गुहेत जा. नागमल्लीच्या जिवाला अपाय होता कामा नये. या पिंजऱ्याची फिकीर मला आहे. जे करायचे ते मी करतो. तू बेफिकीर रहा." शिखीमुख म्हणाला.

"येतो, प्रभो! आपल्याला दिलेले वचन मोडणार नाही. तसा मी याच जंगलात राहतो. ते पहा माझे झोपडे. आता मला आज्ञा द्यावी." शिखीमुखचा निरोप घेऊन भूतनायक निघून गेला.

शिखीमुखने झाडावर चढून भूतनायक कोणत्या वाटेने जात आहे हे पाहिले. तो आकाश गुहेकडे जात असल्याची खात्री पटल्यावर तो झाडावरून खाली उतरला. नंतर त्याने पिंजऱ्यात बकरीला बांधून ठेवले आणि आपल्या शबर अनुयायाला हाक मारून बोलाविले. तो झाडावर चढून लपून बसला होता. दोघे भूतनायकाने दाखविलेल्या झोपडीत गेले.

झोपडीत वाघांची व अस्वलांचीं कातडी टांगलेली होती. मधल्या खांबाला मनुष्याच्या नरोट्या लोंबत होत्या. शिखीने ते सर्व ध्यानपूर्वक पाहून एक नरोटी व वाघाचे एक कातडे हातात घेतले. गोंडाच्या आकाश गुहेजवळच्या झोपडीत शिरतांना त्यांचा उपयोग होईल असे त्याला वाटले.

सूर्यास्तापूर्वी विक्रमकेसरी पन्नास-साठ शबर तरुणांबरोबर येऊन शिखीमुखला भेटला. त्यांच्या बरोबर काही नागजातीचे तरुणपण आले होते. शिखीमुखने विक्रमला सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली व म्हणाला—"भूतनायक शब्द पाळील यात

Fullscreen 127 26 / 80

मला तरी शंका नाही. म्हणून आपल्या पैकी फक्त पांच सहाजणांनीच गोंडांच्या वस्तीत शिरावे व नागमल्लीला उचलून घेऊन यावे. तसे न करता सर्वांनी एकदम वस्तीवर हल्ला केला तर फुकट रक्तपात होईल. शिवाय नागमल्लीचा जीव धोक्यात पडेल."

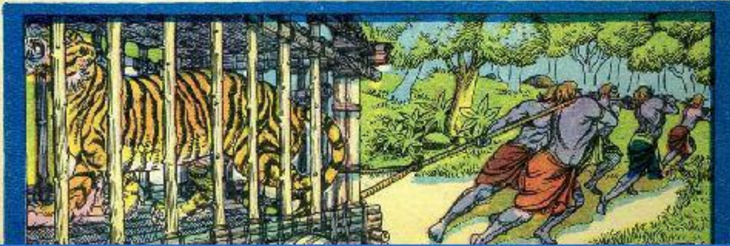
"हे सर्व कबूल! पण आपला खरा शत्रू पुजारी आहे. तोच या सर्व कष्टांच्या बुडाशी आहे. तू त्याला विसरलास असे मला वाटू लागले आहे." विक्रम म्हणाला.

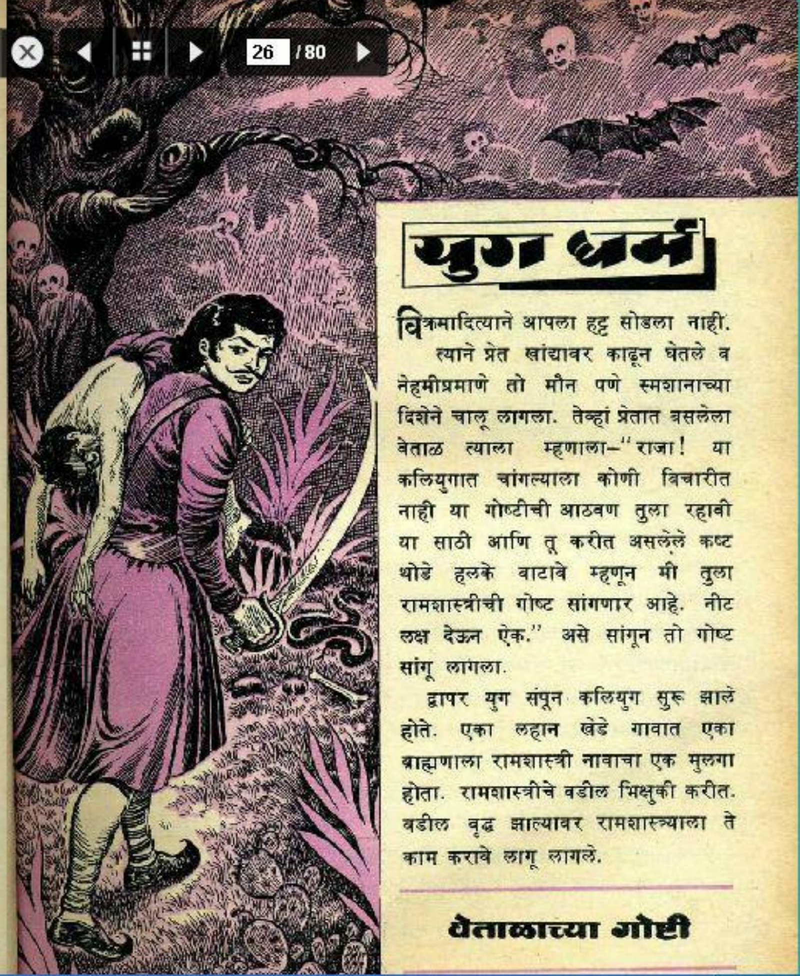
"त्याला पकडण्याच्या प्रयत्नातच नाही का आपण असे त्याच्या जाळ्यात सापडलो. मी त्या दुष्टाला कसा काय विसरेन? आज रात्री तो कोठे सापडला तर त्याचा समाचार घेऊ." शिखीमुख दात ओठ चावून म्हणाला.

नंतर त्या दोघांनी काय व कसे करावयाचे याविषयी विचार केला व तसे करावयाचे ठरविले. सर्व अनुयायांबरोबर गोंडांच्या वस्तीकडे जाऊन जवळ लपून उभे रहावयाचे, फक्त आठ दहा जणांनी आत शिरावयाचे ठरले.

सूर्यास्त झाल्याबरोबर सर्व गोंडांच्या वस्तीच्या दिशेने चालू लागले. पंधरा मिनिटांनी वाघाच्या डरकाळ्या पाठीमागून ऐकू आल्या. सर्व जागच्या जागी थांबले. शिखीमुख म्हणाला—"भूतनायकाने ठेवलेल्या पिंजऱ्यात वाघ सापडलेला दिसतो आहे. तुमच्या पैकी काही जण जा आणि पिंजरा ओढून घेऊन या." जरूर पडली तर गोंडांना या दरीत ढकलता येईल.

शिखीमुखने सांगितल्याबरोबर आठ दहा जण पिंजरा ओढून आणण्यासाठी धावले. शिखीमुखला वाटले होते तसा वाघ पिंजऱ्यात सापडला होता व बाहेर येण्यासाठी धडपड करीत होता. पिंजऱ्याला लाकडी चाके होती. शबर पिंजरा ओढून नेऊ लागले. चाकांचा 'चरंचरं' आवाज दुरून ऐकू येत होता. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

युग धर्म

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. त्याने प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे तो मौन पणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! या कलियुगात चांगल्याला कोणी विचारीत नाही या गोष्टीची आठवण तुला रहावी या साठी आणि तू करीत असलेले कष्ट थोडे हलके वाटावे म्हणून मी तुला रामशास्त्रीची गोष्ट सांगणार आहे. नीट लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

द्वापर युग संपून कलियुग सुरू झाले होते. एका लहान खेडे गावात एका ब्राह्मणाला रामशास्त्री नावाचा एक मुलगा होता. रामशास्त्रीचे वडील भिक्षुकी करीत. वडील वृद्ध झाल्यावर रामशास्त्र्याला ते काम करावे लागू लागले.

Fullscreen 127 28 / 80

एकदा रामशास्त्री दूरच्या एका गांवी लग्नासाठी गेला होता. रामशास्त्र्याने जेवतांना पक्वान्नें खूप झोडली व दान दक्षिणा घेऊन आपल्या गावी निघाला. वैशाख महिन्याचे कडक ऊन पडले होते. रामशास्त्र्याने तूप खूप खाल्ले होते म्हणून त्याला घसा कोरडा झाल्यासारखा वाटू लागला. त्याने जवळपास विहीर तलाव काही आहे का पुष्कळ पाहिले, पण त्याला निराश व्हावे लागले.

परंतु त्याला एक उसाचे शेत दिसले. रामशास्त्र्याने शेताच्या मालकाला विचारून ऊस मागून खायचे ठरविले. पण त्याला कोणी दिसला नाही. स्वत:चा जीव वांचविणे आपले आद्य कर्तव्य समजून रामशास्त्रयाने एक ऊस उपटला व थोडा खाऊन आपली तहान भागवली. तेव्हां त्याच्या लक्षात आले की आपण केले ते बरोबर नव्हते. चोरी तर नाही होणार ही! त्याला शेताचा मालक कोण हे माहीत नव्हते. निदान उसाची किंमत तर दिलीच पाहिजे. असा विचार करून त्याला जी दक्षिणा मिळाली होती तिच्यातले एक तांब्याचे नाणे त्याने काढले व उरलेल्या उसाच्या कांडीवर ठेवून दिले.

हे सर्व दृश्य कलिपुरुष अदृश्यपणे पहात होता. त्याने हरिजनाचे रूप धारण केले व रामशास्त्र्याच्या पाठीमागून त्याला काही कळू दिल्याशिवाय चालू लागला. रामशास्त्र्याला ती गोष्ट माहीत नव्हती. घरी पोचल्यावर त्याने आईला पाय धुवायला पाणी आणायला सांगितले.

आई एक तांब्याभर पाणी घेऊन आली व रामशास्त्र्याच्या मागे कलिपुरूषाला पाहून तिने विचारले–"हा कोण रे?"

रामशास्त्र्याने मागे वळून पाहिले. तो कोण व त्याच्या पाठी मागून कशासाठी आला हे त्याला कळेना. रामशास्त्र्याच्या आईने विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर कलिपुरुषानेच दिले–"मी हो! माझं नाव कालिदास. मी ताडी विकतो. वाटेत माझ्या जवळून ताडी घेऊन हे प्याले व घरी येऊन पैसे घेऊन जा म्हणाले. म्हणून मी आलो आहे."

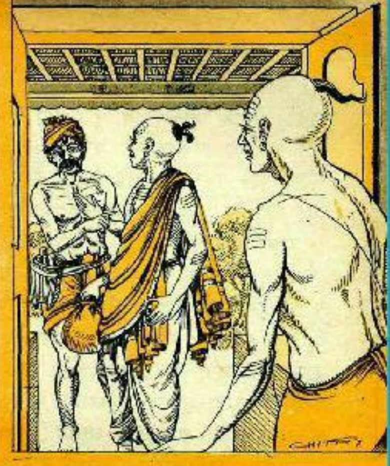
"हे काय रे ऐकते मी विठ्ठला! हे पाहण्या साठीच का मला जगावे लागणार?" असे म्हणत ती बेशुद्ध होऊन पडली.

तेवढ्या अवधीत रामशास्त्र्याचे वडील बाहेर आले व बायकोला बसवून मुलाला विचारू लागले–"काय झाले रे?"

रामशास्त्री काही बोलणार तेवढ्यात कलिपुरुष मध्येच म्हणाला–"त्यांना कशाला विचारता, मी सांगतो." असे सांगून त्याने रामशास्त्र्याच्या आईला जे सांगितले होते तेच सांगितले.

रामशास्त्र्याला भयंकर राग आला व म्हणाला–"माझा मुलगा ताडी पिणे शक्यच नाही. तूच ताडी पिऊन बडबडतो आहेस."

कलिपुरुष म्हणाला–"मला खोटे बोलण्याची काय गरज? माझ्या बोलण्यावर विश्वास नसेल तर आपल्या मुलांला थोडे मीठ खायला सांगून पहा. सर्व दारु ओकून पडेल व खरे खोटे कळेल."

रामशास्त्र्याच्या बापांने थोडे मीठ आणून मुलाला खायला सांगितले. मीठ खाल्ल्यामुळे रामशास्त्री ओकला. तो पर्यंतप्यालेल्या उसाच्या रसाला आंबूस वास येऊं लागला होता.

रामशास्त्र्याच्या आई वडिलांना मुलगा ताडी पिऊन आल्याची गोष्ट खरी वाटली. त्याचा बाप त्याला म्हणाला–"आजपर्यंत मी आपल्याला एक गुणवान मुलगा आहे म्हणून सर्व जगाला सांगत होतो. पण आज तू माझ्या तोंडाला काळे फासलेस. आज पासून आपल्याला कोणी मुलगाच नाही असे मी समजेन व तुला कोणी आई बाप नव्हते

Fullscreen 127 30 / 80

असे तू समज. चालता हो, तू माझ्या घरून अन् जा त्या हरिजनाच्या बरोबर." असे सांगून दोघे नवरा बायको घरात गेली" व दार बंद करून आतून कडी लावून घेतली.

रामशास्त्र्याला फार वाईट वाटले. त्याने तसा मोठा अपराध केला नव्हता व जी चूक त्याने केली होती तिच्या ऐवजी दुसराच आरोप त्याच्यावर लागला गेला. ज्या हरिजनाचे तोंड त्याने कधीं पाहिले नव्हते .त्याने हा आरोप त्याच्यावर लावला. त्याने असे कां बरे केले असावे? त्याने कलिपुरुषालाच विचारले—"कोणरे बाबा तू? तू असे खोटे कां सांगितलेस?"

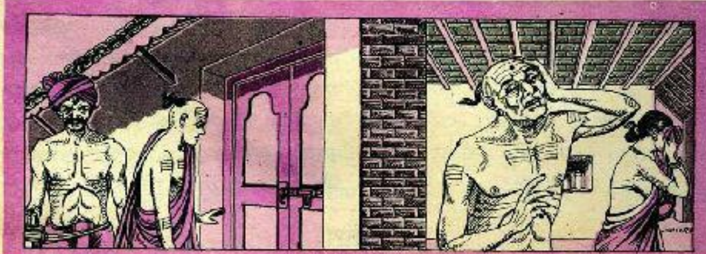
कलिपुरुष रामशास्त्र्याला दरडावून म्हणाला—"तू केलेसच तसे एक पाप. मी तुला अद्दल घडावी म्हणून मी हा दंड दिला आहे. तूच नीट विचार करून पहा, तू जे केलेस ती एक चूक होती की नाही!" असे सांगून कलिपुरुष अदृश्य झाला.

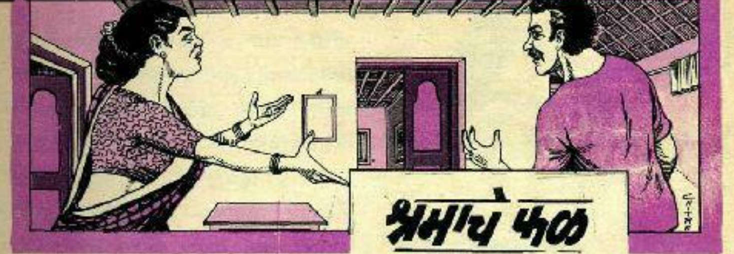
वेताळ गोष्ट संपवून म्हणाला—"राजा! रामशास्त्र्याच्या हातून कोणती चूक घडली हे माहीत असून तू उत्तर दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्यावर राजा म्हणाला—"ज्या शेतात पाहरा नाही त्या शेतातला ऊस खाऊन आपली तहान भागवणे हे पाप झाले. त्याच्या शरिरात तेव्हांच कलियुगाचा धर्म शिरला. म्हणूनच त्याने जो ऊस खाल्ला होता त्याची किमत काढून उसावर ठेवली. असा धर्म व जमिनीवरचा अधिकार द्वापर युगात नव्हता. रामशास्त्र्याच्या शरिरात कलीने प्रवेश केला होता म्हणून त्याला तो शिक्षा करू शकला."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेता बरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

श्रमाचे फळ

एका गावी लखू नावाचा एक लोहार रहात असे. तो आपल्या धंद्यात फार हुशार होता. अंगापिंडाने बळकट व स्वभावाने तो सहनशील पण होता. कुऱ्हाडी, कोयते, कुदळ, फावडी वगैरे तो तयार करी. भाता ओढायला त्याने एक नोकर ठेवला होता. सर्व काम तो चोख करी. मेहनत करून जी मजुरी मिळेल तेवढ्यावर संतोष मानून तो राही.

लखूला रघू नावाचा एक मुलगा होता. त्याच्या आईचे नाव मनू. तिच्या लाडामुळे रघू आळशी होऊ लागला. मनूला नवऱ्याने केलेले कष्ट पण आवडत नसत. ती नवऱ्याला म्हणे—"तुम्ही करतां त्यातली पाच टक्के मेहनत केल्याशिवाय, पहा इतर लोक कसे गबरू झाले आहेत ते. तुम्ही मात्र हाडाची काडे करता आहा आणि घड चार पैसे हाती लागतील तर शपथ. असे किती दिवस चालणार? सत्याला व इमानाला कोणी विचारीत नाही."

ती म्हणे ते ऐकून लखू बायकोला म्हणे—"मेहनतीच्या फळाची किमत तुला काय कळणार? लबाडीने मिळविलेले पैसे माती मोलाचे!".

परंतु मनूला वाटे की धन कसे मिळविले तर काय झाले? धन ते धनच! तिचा भाऊ चांगला विद्याभ्यास करून मोठी नोकरी करू लागला व त्याचा संसार सुखाचा झाला. तिचा मुलगा तसाच विद्याभ्यास करून नोकरी करू लागला तर किती बरे होईल. काही झाले तरी त्याला लोहाराचे काम करावे लागता कामा नये. असे तिने मनाशी ठरविले. रघूला शाळेत घालण्यात आले. पण तो नीट अभ्यास करीत नसे. एवढेच नव्हे तर तो दिवसभर कोठे तरी उनाडक्या करी व संध्याकाळी

Fullscreen 127 32 / 80

घरी परत येई. त्याच्या बापाला वाटू लागले की मुलाच्या नशिबात शिक्षण नाही. म्हणून त्याने मुलाला आपला पिढिजात धंदा शिकविण्याचे ठरविले व बोलावून म्हणाला–"बाळ, दिवसभर कोठे रे भटकतोस? ये कमीत कमी भाता तरी ओढीत जा."

रघूला अभ्यासाचा जेवढा तिटकारा होता त्याहून जास्त बापाच्या धंद्याचा होता. म्हणून तो बापाची नजर चुकवून हिंडे फिरे.

रघू लहानाचा मोठा होऊ लागला तसतशी लखूला त्याची जास्तच काळजी वाटू लागली. वयोमानाप्रमाणे शरीर थकत चालले होते व अंगातली शक्ति दिवसे दिवस कमी होत चालली होती. त्याचा मुलगा घरचा धंदा शिकला नाही व विद्याभ्यासात पण अयशस्वी ठरला होता.

एकदा विचार करून तो आपल्या बायकोला म्हणाला–"तू आपल्या लाडक्या मुलाला सांग, माझ्या अंगात शक्ति आहे तोपर्यंत आपला वडिलार्जित धंदा पाहिजे तर शिकून घे. माझ्या मागून तो काही करू शकला नाही तर हे दुकान बंद करावे लागेल. मी मिळवीन त्याच्यावर तो किती दिवस उड्या मारणार? तसे मला मिळते तरी काय? सर्वांची पोटें भरतात, एवढेच मी मागे सोडून जाईन ते त्याला चार दिवस सुद्धा पुरणार नाही. नंतर त्याच्या हाती करवंटी येईल."

रघू मनूचा लाडका होता. म्हणून ती म्हणाली–"तुम्ही उगीच एवढी काळजी करता आहा. हातात हातोडा धरला तरच पोट भरेल असे वाटते का तुम्हांला? तो सुद्धा कोणत्या तरी नोकरीच्या शोधात आहे. तुमच्या पैशावर तो आयुष्यभर उड्या नाही मारणार."

लखूला राग आला. म्हणाला–"हो, हो! कळले मला तो मिळवणार व तू खाणार. मला तीन रुपयांहून कमी एकाही दिवशी मिळाले नाहीत. तुझा लाडका तीन रुपये तर जाऊच दे, तीन पावल्या तर मिळवून आणू दे. पाहतो मी. बायकोला मुलाची नालायकी कळावी अशा तऱ्हेने लखूने सांगितले."

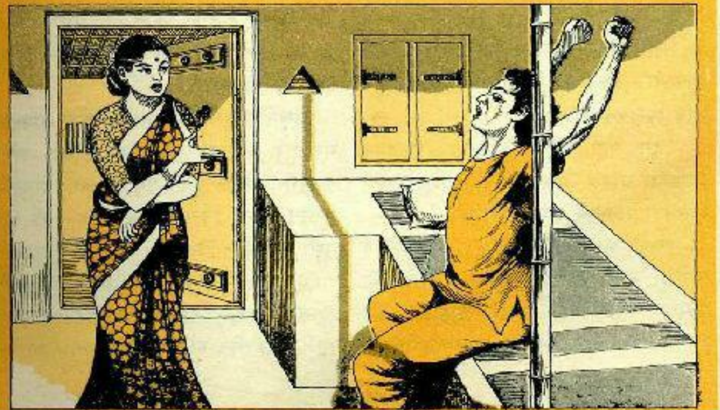
त्याच वेळी रघूने घरात पाय ठेवला व बापाचे ते शेवटचे वाक्य त्याच्या कानावर पडले.

"ऐकलेस का रघू, तुझे बाबा काय म्हणाले ते? तू तीन पावल्या मिळविण्याच्या लायकीचा सुद्धा नाहीस, म्हणे." रघूची आई म्हणाली.

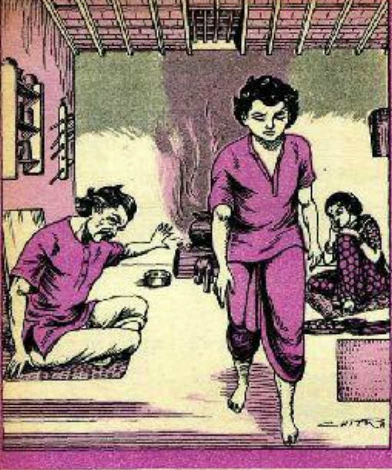
"अजून मी कधी पैसे मिळविण्याचा यत्नच केला नाही. जेवायला वाढ पहिल्याने, मग करीन प्रयत्न." रघू म्हणाला. तो जेवून खाऊन झोपला तो खूप काळोख पडल्यावर संध्याकाळी उठला.

"काय रे! जेवायला वाढ मी जाऊन प्रयत्न करतो, म्हणाला होतास. आणि हे रे काय? बापा समोर माझी मान खाली करवणार आहेस वाटते तू?" आईने त्याला विचारले.

"आज तू तीन पावल्या दे, बाबांना नेऊन देतो. मी उद्यां मिळवून आणून देईन." रघू म्हणाला.

Fullscreen 127 34 / 80

"आपला व मुलाचा शब्द राखण्यासाठी मनूने स्वतःच्या पदरांतल्या तीन पावल्या रघूला काढून दिल्या."

रात्री घरी परत आल्यावर लखूने आपल्या मुलाला विचारले–"काय रे? काय मिळवून आणलेस?"

"ह्या पहा, तीन पावल्या मिळवून आणल्या आहेत. असे सांगून रघूने आईने दिलेल्या पावल्या बापाला दिल्या."

लखूने क्षणभर त्याच्याकडे पाहिले व थोड्या सूक्ष स्वरात म्हणाला–"नाही, ही तुझ्या मेहनतीची कमाई नाही." असे सांगून त्याने त्या तीन पावल्या चुलीत फेकून दिल्या. रघू काही बोलल्याशिवाय मान खाली करून बापासमोरून निघून गेला. बराच वेळ तो विचार करीत उभा राहिला की ही आपली कमाई नाही, हे बापाला कसे काय कळले?

दुसऱ्या दिवशी मनू मुलाला म्हणाली– "बाळ! निदान आज तरी मेहनत करून मिळवून आण. आपला शब्द राख!"

त्या दिवशी रघूने आईची नजर चुकवून तिच्या पेटीतला एक रुपया काढून घेतला. चार आण्याची पकोडी खाल्ली व तीन पावल्या घेऊन दिवसभर गावात भटकला व रात्री घरी येऊन बापाला म्हणाला–"ही घ्या ही माझ्या मेहनतीची कमाई आहे." असे सांगून त्याने तीन पावल्या खिशातून काढून बापाला दिल्या.

लखूने पहिल्या दिवसा सारखेच आपल्या मुलाकडे व नंतर त्या पावल्यांकडे खोल नजरेने पाहिले व पुन्हा त्या पावल्या चुलीत फेकून दिल्या. म्हणाला–"ही पण तुझी कमाई नाही."

या खेपेस रघूला ती गोष्ट बोचली. त्याने मनाशी ठरविले की काय वाटेल ते झाले तरी तीन पावल्या स्वतःच्या मेहनतीने कमवून आणल्या शिवाय बापाला तोंड दाखवायचे नाही. त्या दिवशी शेजारच्या गावी आठवड्याचा बाजार होता. तेथे जाऊन त्याने ओझी वाहण्याचे काम केले. थोडा वेळ मजुरी पण केली. दिवसभर काम केल्यानंतर सुद्धा त्याला तीन पावल्या मिळाल्या नाहीत. दुसऱ्या दिवशी सुद्धा गाडीच्या अड्ड्यावर उभा राहून त्याने मजुरी केली. तेव्हां त्याच्या जवळ तीन पावल्या जमल्या. रात्री घरी आल्यावर त्याने बापाला त्या दिल्या. म्हणाला–"ही माझ्या मेहनतीची कमाई आहे." असे सांगून त्याने त्या तीन पावल्या बापाला दिल्या.

लखूने त्या दिवशी देखील त्या तीन पावल्या चुलीत फेकल्या व म्हणाला– "ही सुद्धा तुझी कमाई नाही."

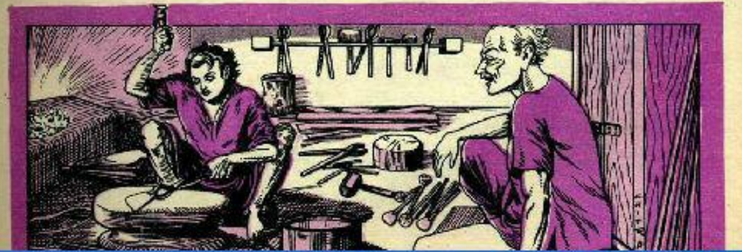
रघू धावत चुली जवळ गेला व तीन पावल्या बाहेर काढून बापाला म्हणाला– "माझीच कमाई आहे, बाबा! मी सांगितले ते अगदी खरे आहे."

बाप म्हणाला–"मला माहीत आहे ते. पण किती दिवसांची! या तीन पावल्या मिळवायला तुला किती दिवस काम करावे लागले?"

"दोन दिवस!" मान खाली करून रघू म्हणाला.

"तू स्वतःच्या दुकानात बसून एवढी मेहनत केली असतीस तर तुला याच्या दहा पट पैसे मिळाले असते. ओझी वाहण्यात तुला मोठेपणा वाटला का रे?" बापाने विचारले.

रघूचे डोळे उघडले. तो दुसऱ्या दिवसापासून बापाला त्यांचा पिढ्यान् पिढ्या चालू असलेल्या धंद्यात मदत करू लागला. बाप म्हातारा होण्यापूर्वी रघू पण हळूहळू एक हुशार लोहार म्हणून गावात प्रसिद्ध झाला.

Fullscreen

127

36 / 80

वेड

एका गावी एक मनुष्य रहात असे. त्याला सर्व वेडा म्हणत. तो जे बोले किंवा करी त्याचा अर्थ कोणाला कळत नसे. परंतु कधी कधी वेडात तो जो बडबडे त्यात त्याची सूक्ष्म बुद्धिमत्ता प्रगट होई.

एकदा तो नदी काठी गेला. तेथे एक ब्राह्मण कंबरभर पाण्यात उभा राहून ओंजळीत पाणी घेऊन सूर्याकडे पहात कोणता तरी मंत्र म्हणत ते पाणी पुन्हां नदीत सोडीत होता.

"काय हो हे काय करता आहां तुम्ही?" त्या वेड्याने त्याला विचारले.

"मी सूर्याला अर्घ्य देतो आहे" तो ब्राह्मण म्हणाला.

लगेच तो वेडा पाण्यात उतरला. सूर्याकडे पाठ करून ओंजळीत पाणी घेऊन तो ते नदीत सोडू लागला.

"काय करतो आहेस रे?" त्या ब्राह्मणाने त्या वेड्याला विचारले.

"मी आपल्या बागेला पाणी घालतो आहे हो!" तो वेडा म्हणाला.

"अरे वेड्या, तू येथे पाणी सोडलेस तर ते बागेला कसे काय पोंचेल?" ब्राह्मणाने वेड्याला विचारले.

"कोटीहून जास्त मैलावरच्या सूर्याला तुम्ही सोडलेल्या अर्घ्याचे पाणी पोचू शकेल तर दहा पावलावरच्या माझ्या मळ्याला पाणी पोचणार नाही कारे? तूच सांगा!" वेड्याने उत्तर दिले!

—अनिलकुमार

नवरा बायको

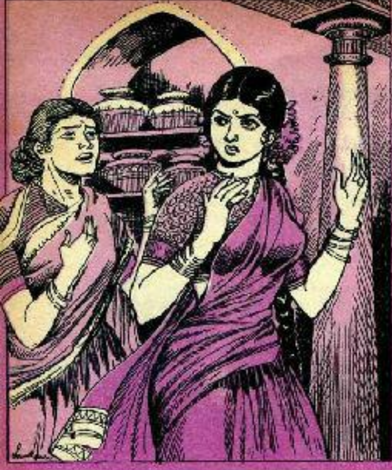
फार पूर्वी एका गांवी शंकर व पार्वती नावाचे नवरा बायको रहात असत. त्यांना मूलबाळ नव्हते. त्यांनी पुष्कळ व्रते व वैकल्यें केली, पण काही उपयोग झाला नाही. एकदा ती दोघं, तीर्थयात्रेला निघाली. दोघं काशीला गंगास्नान करीत असता पार्वती आंघोळ करीत होती तिकडे एक ताट वहात आले. पार्वतीने ताट हातात घेऊन पाहिले तर हळदीचे पाणी होते व त्यात एक सापाचे पिल्लू हालत असल्यासारखे दिसले. तिने जास्त लक्षपूर्वक पाहिले तेव्हां तिला कळले की तो लहान सापाच्या आकृतीचा एक दागिना आहे. ती ज्या घरी उतरली होती तेथे तो दागिना घेऊन जाऊन तिने त्याची पूजा केली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी पार्वती त्या ताटाजवळ गेली तेव्हां तिला त्या ताटात एक सुंदर मूल दिसले. पार्वतीला अपरंपार आनंद झाला. त्या मुलाला ती आपल्या गावी घेऊन आली दोघांनी त्याचे नाव गंगादत्त ठेवले.

गंगादत्त हळूहळू लहानाचा मोठा होत गेला. तो सुशील व हुशार निघाला. सर्व गांवकरी त्याला पाहून शंकरपार्वतींच्या भाग्याची वाखाणणी करीत. तो वयात आल्यावर सुंदरी नावाच्या एका सुंदर मुलीशी त्याचे लग्न झाले.

गंगादत्तचे लग्न झाल्यानंतर काही दिवसांनी एक बाई सुंदरीकडे येऊन म्हणाली—"मुली! मला स्वतःचे कोणी नाही. मी सर्व काम करीन. मला फक्त दोन वेळचे जेवण घाल, म्हणजे झाले. त्या म्हाताऱ्या बाईची सुंदरीला कीव आली व तिने तिला आपल्या घरीं ठेवून घेतले. हळूहळू सुंदरीचा तिच्यावर पूर्ण विश्वास बसला.

Fullscreen 127 38 / 80

एकदा बोलता बोलता म्हातारी सुंदरीला म्हणाली–"तुमचे परस्परांवर पुष्कळ प्रेम आहे. पण तुला आपल्या नवऱ्याच्या संबंधाने काही माहीत नाही?"

सुंदरी थोडी रागाने म्हणाली–"वाग! बरीच आहेस की तू?"

म्हातारी स्मित करुन म्हणाली–"तुला आपल्या नवऱ्याचे खरे नाव सुद्धा माहीत नाही." "कां नाही? त्यांचे नाव गंगादत्त आहे." सुंदरी म्हणाली.

"नाही. त्याचे खरे नाव एकाला देखील माहीत नाही. पाहिजे तर विचारून पहा." म्हातारी म्हणाली.

त्या दिवशी रात्री सुंदरीने आपल्या नवऱ्याला विचारले–म्हणाली–"तुमचे नांव गंगादत्त आहे. म्हणजे खरे काय नाव आहे तुमचे?"

गंगादत्त घाबऱ्या आवाजात म्हणाला– "माझे खरे नाव? नको विचारूस."

आता सुंदरीला शंका उरली नाही. नाव सांगण्यासाठी सुंदरीने हट्ट धरला.

उजाडताच गंगादत्तने सुंदरीला विचारले– "मग, मी खरे नाव सांगितलेच पाहिजे म्हणतेस? आपला हट्ट सोडणार नाहीस वाटते?"

"होय, सांगितलेच पाहिजे! तुम्ही तरी न सांगण्याचा हट्ट कां करता?" सुंदरीने विचारले.

"ठीक! तर मग माझ्या बरोबर चल!" असे सांगून तो सुंदरीबरोबर आपल्या बागेत गेला.

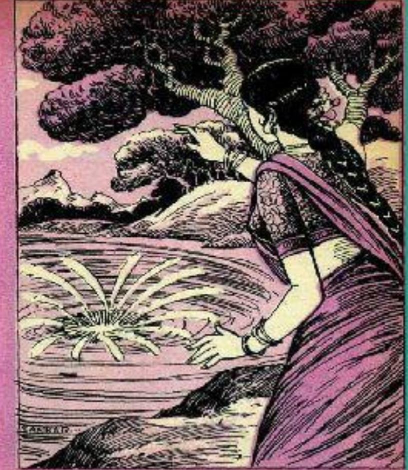
"अजून थोडी सवड मी देतो. तू आपला विचार सोड." गंगादत्त म्हणाला.

"नाव सांगतो, चल बरोबर असे सांगून बोलावून घेऊन आलात. म्हणून नाव सांगितलेच पाहिजे." सुंदरी म्हणाली.

"मी नागपुत्र आहे. माझ्या खऱ्या बापाने अद्याप माझे नाव ठेवले नाही." असे सांगून गंगादत्तने बागेतल्या तलावात उडी मारली.

सुंदरीची छाती धक् धक् करू लागली. ती जोराने ओरडत म्हणाली–"माझ्या बुद्धीला काय झालं होते? आता ती ताळ्यावर आली आहे. आता माझ्यावर दया करून बाहेर या मी पाय धरते." असे म्हणत ती रडू लागली.

तेव्हां ती म्हातारी जवळ येऊन तिला धीर देत म्हणाली–"मी सुद्धा एक नाग स्त्री आहे. तुझा नवरा एका नागराजाचा मुलगा आहे. तो जन्मला तेव्हां मी त्याला गंगेकाठी ज्या ताटात उचलून घेऊन आले होते ते ताट माझ्या हातातून निसटले आणि गंगेच्या पाण्यात वाहू लागले. नागराज माझ्यावर फार रागावला. मला काही दिवसांपूर्वी कळलें की मानवाचा स्पर्श झाल्याने तो नागराजाचा मुलगा मानव झाला आहे व तुझा नवरा म्हणून नांदतो आहे. त्याला घेऊन येण्यासाठी मला नागराजाने पाठविले होते. त्याला परत नागयोनीत आणण्यास एकच उपाय होता. त्याला पुन्हा आपल्या नागलोकाची आठवण करून देणे म्हणजे रक्त रक्ताकडे धावेल. मी म्हणूनच तुझ्या करवी त्याला तो प्रश्न

विचारविला. आतां माझे काम झाले." असे सांगून त्या म्हातारीने पण तलावात उडी टाकली.

सुंदरीने प्रसंगावधान राखून म्हातारीचा पदर पकडला व तिने सुद्धा तिच्याबरोबर पाण्यात उडी टाकली. दोघी नागलोकात गेल्या. तेव्हा म्हातारी सुंदरीला म्हणाली– "तू साहस करून येथवर आलीस. ठीक! मी तुझा पति कोठे आहे पाहून येते." असे सांगून म्हातारी निघून गेली.

थोड्या वेळाने परत येऊन म्हातारी म्हणाली–"तुझा नवरा शेजारच्या खोलीतच झोपला आहे. त्याची आई त्याचे ताट

वाढून घेऊन येईल. तू लपून बस. त्याचे खाणे पिणे झाल्यावर जे उष्टे अन्न उरेल ते तू खा. नंतर तू समोर उभी रहा."

सुंदरी एका जागी म्हातारीने सांगितल्या-प्रमाणे लपून बसली. नागराजाची बायको अन्न घेऊन आली व गंगादत्त झोपला होता तेथे अंथरुणाजवळ ठेवून निघून गेली.

थोडचा वेळाने गंगादत्तची झोप मोडली. थोडेसे खाऊन हात धुवायला तो बाहेर गेला. तेवढचा अवधीत सुंदरीने तिला खाता आले तेवढे खाऊन घेतले.

गंगादत्तने बाहेर येऊन पाहिले, ताटातले अन्न कोणी तरी खाल्ले असल्याचे त्याला कळले. "हे कसे झाले? कोणी खाल्ले ताटातले अन्न?" त्याने दरडावून विचारले.

"मी खाल्ले!" असे म्हणत सुंदरी-समोर येऊन उभी राहली व त्याचे पाय धरून म्हणाली–"क्षमा करा, माझी चूक झाली. कृपा करून मला आपल्या पायाजवळ राहण्याची परवानगी द्या."

सुंदरीला तेथे पाहून व तिच्या तोंडचें ते वाक्य ऐकून गंगादत्तला फार आनंद झाला. पण दुसऱ्या क्षणाला, काय करावे हे त्याला सुचेना. तो त्याच मन:स्थितीत म्हणाला पण हे झाले कसे? तू मनुष्य आहेस. माझे वडील भयंकर रागीट आहेत. तू त्यांच्या नजरेस पडलीस तर ते तुला तत्क्षण ठार करतील. पहिल्याने तुला कोठे तरी लप-विले पाहिजे."

सुंदरी मान खाली करून अपराध्यासारखी उभी राहून म्हणाली–"मला आता तुम्ही कोठे लपवणार व किती दिवस लपवणार? मी जी चूक केली आहे त्याबद्दल जी शिक्षा मला होईल ती मीच भोगली पाहिजे. तुम्ही मला क्षमा करा. माझी आपल्या-जवळ एवढीच विनंती आहे. आपल्या वडिलांनी मला ठार केले तरी मी त्याला तयार आहे. पण तुम्ही मला दूर लोटू नये एवढीच विनंती करते. आपला जीव वांचविण्यासाठी मी कोठे पळून जायला तयार नाही."

गंगादत्त काही वेळ विचारात पडला. नंतर म्हणाला–"हा प्रश्न फक्त तुझ्या पुरताच नसून मला सुद्धा विचार करावा लागतो आहे. तू येथेच रहा." असे सांगून तो निघून गेला.

तो सरळ नागराजाकडे गेला व म्हणाला– "मला भेटण्यासाठी माझी बायको पण आपला जीव धोक्यात घालून आली आहे. तिला या अपराधाबद्दल जी शिक्षा करावीशी वाटेल ती मला सुद्धा करावी. कारण ती मला सोडून राहू शकणार नाही. तसाच मी पण तिच्या शिवाय या जगात फार दिवस जगणार नाही. येथे मी आलो तेव्हांपासून तिच्या आठवणी मुळे माझी थ्रावर वांछा राहिली नाही.

नागराज बराच वेळ आपल्या मुलाकडे पहात राहल्यावर म्हणाला–"तू मानव लोकात पुष्कळ दिवस राहलास म्हणून तुला तिकडची संवय झाली आहे. नागलोकांचा धर्म तुला अवगत झाला नाही. म्हणून मनुष्य जातीच्या स्त्रीला आपली पत्नी मानून तू तिच्या प्रेमाखातर आपला जीव द्यायला तयार झाला आहेस. तुला हवा आहे तसा मी दोघांना एक सारखाच दंड देतो. तुम्ही दोघे मानवलोकी परत निघून जा. तुम्हांला नागलोकात जागा नाही."

परंतु नागराजाने आपल्या मुलाला व सुनेला रिकाम्या हाताने पाठविले नाही. त्यांना त्याने अनेक अनमोल रत्नांचा साठा उपहार स्वरूप दिला. मानव लोकात गेल्यावर गंगादत्त व सुंदरी दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

Fullscreen 127 40 /80

Fullscreen 127 42 /80

मंत्री कोण

एका राजाचा प्रधान मंत्री अचानक वारला. त्याच्या पदरी तिघे उप मंत्री होते. तेव्हां त्यापैकी कोणाला आपला प्रधान करावे, हा राजासमोर मोठा प्रश्न होता. राजा काही निर्णय करू शकला नाही.

असेच काही दिवस लोटले. राजा आपल्या मंत्रीमंडळातील मंत्र्यांना बरोबर घेऊन ससैन्य नदीकाठी आला. त्याच्या बरोबर त्याचे उपमंत्री पण होते. सर्व नदी काठी बोलत बसले होते. राजाने पाण्याकडे पहात एक विशिष्ट जागा बोटाने दाखविली आणि आपल्या मंत्र्यांना विचारले–"पाण्यात वहात जाणारी वस्तू काय असेल सांगा बरे!"

तिघा पैकी एक जण म्हणाला–"एक फळ असावेंसे वाटते."

दुसरा उभा राहून म्हणाला–"होय महाराज! फळच आहे व ते आंब्याचे आहे."

इतक्यात तिसरा मनुष्य उभा राहून आपले कपडे काढू लागला. धोतर खोचून कपडे काढून त्याने पाण्यात उडी मारली. तो त्या वस्तूच्या दिशेने पोहोत गेला. तोपर्यंत ती वस्तू वहात जवळ आली होती. म्हणून त्याला जास्त पोहावे लागले नाही. ते आंब्याचेच फळ होते. ते घेऊन तो जवळ आला व राजाच्या हातात देऊन हात जोडून समोर उभा राहिला.

राजाने त्या हुशार व कार्यकुशल मंत्र्याला आपला प्रधान नेमले.

गोवर्धन पर्वतावर एक ऋषी तपश्चर्या करीत होते. त्यांचे नाव शमनक असे होते. आपला जन्म सार्थक व्हावा, एवढीच इच्छा त्या मुनींच्या मनात होती. तपश्चर्या सुरू करण्यापूर्वी ते अनेक तत्ववेत्त्यांना भेटले व जन्म कसा सार्थक होईल या विषयावर विचारविनियम केला. परंतु मनाचे समाधान झाले नाही. म्हणून त्यांनी गोवर्धन पर्वतावर घोर तपश्चर्या सुरू केली. एका पायावर उभे राहून, ऊन, वारा व पाऊस यांची पर्वा न करतां फक्त वायुभक्षण व जलपान यांवर अवलंबून अनेक वर्षे तपश्चर्या केली. तरी आपला जन्म सार्थक होईल यावर त्यांचा विश्वास बसेना. त्यांना आत्मानंद झाला नाहीच उलट त्यांना निराशा वाटू लागली.

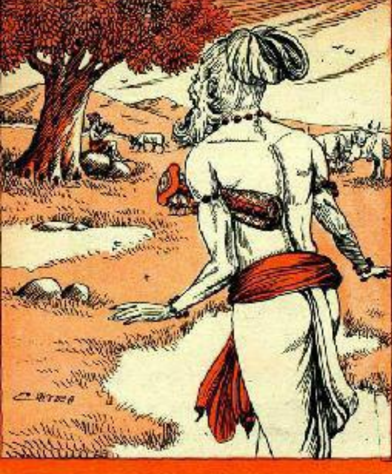
एकदां शमनक ऋषी डोळे मिटून ध्यान मग्न असता त्यांना समोर एक ज्योती दिसली व एक आवाज ऐकू आला–"वत्स शमनक! तपश्चर्या सोड व ज्ञानमार्ग स्वीकारून त्यावर चाल. पर्वतावरून उतर व पूर्वेकडे जा. दुपारच्या सुमारास तुला एक गुराखी दिसेल. तो तुला ज्ञान बोध करील."

तो संदेश देऊन ती ज्योती अदृश्य झाली. शमनक ऋषींनी डोळे उघडून पाहिले, सूर्योदयाची वेळ होती. ऋषी उठले व पर्वतावरून खाली उतरले आणि सूर्योदयाच्या दिशेने चालू लागले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एक ओढा दिसला. शमनक ऋषींनी तेथे स्नानसंध्यादि आटोपले व पुन्हा पूर्वेकडे चालू लागले.

सूर्योदय झाल्यानंतर थोड्या वेळाने शमनक मुनींना मुरलीचा गोड स्वर ऐकू येऊ लागला. त्यानंतर थोड्या वेळाने गुरे येत असलेली दिसली. एका गाईच्या

श्री. ना. सो. पाठक

Fullscreen 127 44 /80

पाठीवर एक लहान मुलगी बसली होती. तिचे सुमारे वय सहासात वर्षेच असेल.

त्या मुलीने घाबरून शमनककडे पाहिले. तपश्चर्येमुळे शमनक ऋषींचा देह अस्थि-पंजरवत झाला होता. त्यांच्या दाढीमिशा लांब वाढलेल्या होत्या. केस खांद्यापर्यंत पसरलेले होते. एकूण त्यांचे रूप भयभीत करणारे होते.

शमनक मुनींनी त्या मुलीकडे पाहिले नाही. त्यांचे डोळे फक्त त्या गुराख्याला शोधीत होते.

गाईंच्या मागून मुरली वाजवीत एक मनुष्य येत होता. त्याचे वय वीस वर्षांहून अधिक नव्हते. जाडजूड कपडे अंगात घातल्यामुळे तो गांवढळ दिसत होता. तरी त्याच्या चेहऱ्यावर एक तऱ्हेचे तेज झळकत होते.

तो गुराखी दिसताच शमनक ऋषी त्याच्याकडे घाई घाईने चालू लागले. शमनकला येतांना पाहून गुराख्याने मुरली वाजवायचे थांबविले. गोवर्धन पर्वतावर एक ऋषी तपश्चर्या करीत असल्याची गोष्ट त्याला ऐकून माहीत होती. त्या जटाजूट-धारी माणसाला पाहून तोच तो ऋषी असावा असे गुराख्याला वाटले.

शमनकने त्या गुराख्याला नमस्कार केला व म्हणाले–"मी तपश्चर्या कित्येक दिवस करीत आहे. पण जो आत्मानंद तुम्हांला तुम्हाला मिळाला तो मला मिळाला नाही. धन्य तुम्ही! तसाच आत्मानंद मला लाभावा असा आशीर्वाद मला देऊन माझ्या जन्माचे सार्थक करावे."

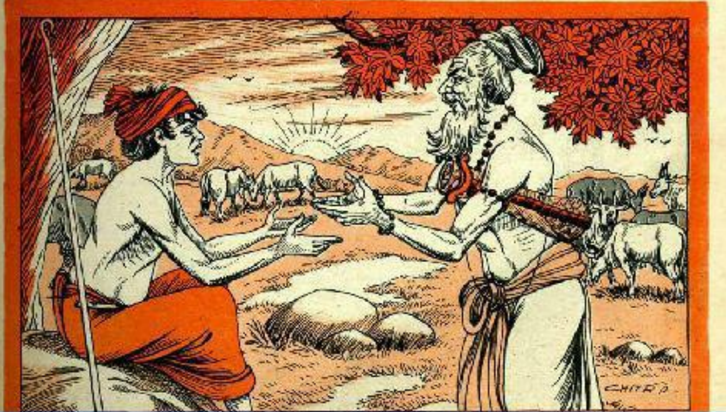
गुराख्याचा चेहरा एकाएकी लाल झाल्या-सारखा दिसला. तो रागाने म्हणाला–"तुम्हीच माझ्याहून वयाने मोठे. माझ्या सारख्याची अशी थट्टा करणे शोभत नाही तुम्हांला."

"तुझा अपमान करण्याची किंवा थट्टा करण्याची तिळमात्र इच्छा माझ्या मनात नाही. तुझ्याकडून ज्ञानप्राप्तीचा बोध करून घेण्यास मला सांगण्यात आले आहे. म्हणून मी तुमच्या शोधार्थ येथवर आलो. काय केल्याने आपल्यासारखी ज्ञानप्राप्ती होईल, एवढेच मला सांगा." शमनक मुनी म्हणाले.

त्या गुराख्याला ते सर्व विचित्र वाटले. त्याला काही कळेना. तो म्हणाला–"मुनिवर्य! मी एक अशिक्षित गांवढळ मनुष्य! मला कोठून ज्ञानबोध होणार आणि त्यांसाठी प्रयत्न म्हणाल तर तो तरी मी कोठून करणार? मी दहा बारा वर्षांचा झालो तेव्हांपासून गुरे चरायला घेऊन जातो आहे. गुरे चरायला नेणे एवढे एकच एक काम मला येते. गुरांना कोणताहि रोग होऊ नये, एवढी एकच एक प्रार्थना मी सदा देवाजवळ करीत असतो. या शिवाय मी काही केले देखील नाही.

"नाही, मी नाही मानणार ते. तू माझ्या पासून लपवतो आहेस." शमनक म्हणाला.

"मुनिवर्य! नाही, मी काही लपवीत नाही. लहानपणापासून मी हाच धंदा करीत आलो आहे. माझे वडीलपण हाच धंदा करीत होते. मी हे काम या लहान

Fullscreen

127

46 / 80

मुलीला शिकवीत आहे. मुलीकडे बोट दाखवीत तसे माझ्या वडिलांनी ते मला शिकविले." गुराखी म्हणाला.

"ही मुलगी कोण? तुझी बहीण की मुलगी?" शमनकने विचारले.

"मी तिला आपली बहीण मानू शकेन व मुलगी पण म्हणेन. पण ती दोन्ही नाही. ती लहान मुलगी असतांना चोर तिच्या घरात शिरले व तिच्या आई-वडिलांना त्यांनी ठार केले. तिच्या जिवाला मात्र काही अपाय झाला नाही. त्या स्थितीत ती अज्ञान मुलगी मला दिसली!" गुराखी म्हणाला.

"त्या मुलीला तू आपल्या आईकडे किंवा पत्नीकडे आणून ठेवलेस होय ना?" शमनकने विचारले.

"नाही मुनिवर्य, मीच तिला लहानाचे मोठे केले. तोपर्यंत माझी आई वारली होती व माझे लग्न झाले नव्हते. म्हणून सर्व जवाबदारी माझ्यावरच होती तिची." गुराखी म्हणाला.

"पण तू सुद्धा तेव्हां लहानच होतास, होय ना?" शमनकने विचारले.

"लहान होतो, पण दिसायला बैला-सारखा धुंड होतो." गुराखी म्हणाला.

"त्या लहान मुलीचा त्रास नाही वाटला तुला?" शमनकने विचारले.

"कष्ट विचारता तुम्ही, मी काय सांगू? लहान मुलगी होती ती बिचारी. ती रडू लागली की तिच्या पोटात दुखते आहे की डोके दुखते आहे हे नव्हते कळत मला. ती कितीदा आजारी पडली? काय काय सांगू?" गुराखी म्हणाला.

"त्या मुलीला उचलून आणून तू व्यर्थ ओझे स्वतःवर ओढून घेतलेस. नाहीतर त्यात तुला काय फायदा होता?" शमनकने विचारले.

गुराखी शमनककडे क्षणभर विचित्र पणे पहात राहून नंतर म्हणाला–"मेहनतीचे फळ विचारता? ती असहाय मुलगी आता चालू बोलू लागली हे काहीच नाही का? तिला घेऊन हिंडलो फिरलो, तिला जेवू घातले, तिला चालायला शिकविले, तिला गाई चरायला न्यायचे काम शिकविले. तिला एक की दोन किती गोष्टी शिकवल्या म्हणून सांगू. हे सर्व श्रमाचे फळ नाही का?"

शमनकच्या डोळ्यांत नकळत टिपे आली. तुझ्या जन्माचे कसे सार्थक झाले व तुला कसा आनंद झाला हे मला आता कळले. लहान पणीच तुला प्रेमाचे रहस्य कळले. निस्वार्थ बुद्धीने इतरांसाठी कष्ट सहन करण्यात किती आनंद मिळतो हे तू शिकून घेतले आहेस. मी मात्र ते हीन कार्य समजून भटकत राहलो. या उतार वयात मला ज्ञानबोध झाला. देवाने माझ्यावर कृपा कटाक्ष टाकून आणखी काही दिवस माझे आयुष्य वाढवले तर मी घरी जाऊन त्या आत्मानंदाचा अनुभव घेईन." असे सांगून शमनक तेथून निघून गेला.

हे ऋषि काही तरी विचित्रच बोलत आहेत, असे सांगून तो गुराखी आपली मुरली काढून ती वाजविण्यात गुंगून गेला.

Fullscreen

127

48 /80

परोपकारी

फार पूर्वी एका राज्याच्या गादीवर उपेंद्र-वर्मा नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला दोन बायका होत्या; दोघां राण्यांना एकेक मुलगा होता. दोघे राजकुमार जवळजवळ समवयस्क होते. मोठ्याचे नाव वेगवाहन होते व लहानाचे पशुपति. वेगवाहन कठोर स्वभावाचा होता व पशुपति मृदु स्वभावाचा.

दोघे राजकुमार वयात आल्यावर एकदा राजाला म्हणाले–"बाबा, आम्ही दोघे देशाटनाला जावे म्हणतो. आम्हांला कोणी मुलगी पसंत पडली तर आपापल्या पसंती-प्रमाणे आम्ही लग्न करून येऊ." राजाने त्यांना होकार दिला.

दोघे देशाटनास निघाले. अनेक नगरे व गावे पहात ते एका उद्यानात येऊन पोंचले. त्या उद्यानात एक मनोहर सरोवर होते. त्यात हंस विहार करीत होते. दोघांनी त्या सरोवरात स्नान केले. नंतर त्या सरोवराच्या काठी बसून सुंदर दृश्य पाहू लागले. एक हंस पोहोत येत असलेला पाहून वेगवाहनने त्याला मारण्यासाठी धनुष्य बाण काढून नेम धरला. पण पशुपतीने त्याला अडविले व म्हणाला–"उगाच त्या मुक्या प्राण्याचा जीव कां घेतोस!"

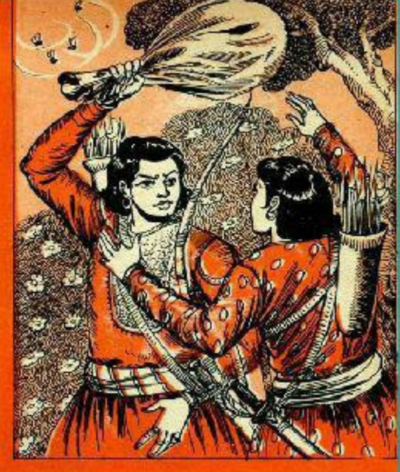
"शिकारीचा आनंद नाही का मिळत?" वेगवाहन म्हणाला.

"याला शिकार नाही म्हणत, ही हत्या होईल." पशुपती म्हणाला.

त्यानंतर दोघे तेथून उठून उद्यानांत फिरू लागले तेव्हां त्यांना मुंग्यांचे एक वारूळ दिसले. लहान लहान मुंग्या आपले वारूळ बांधण्याच्या कामात गर्क झाल्या होत्या. त्यांचा एकोपा व कौशल्य वाखा-णण्यासारखे होते. त्या वारूळात जात व परत येत. पशुपतीला ते दृश्य पाहण्यात गमत वाटली.

"वारूळाच्या आत पाहिलेस तर जास्तच गंमत पहायला मिळेल", असे सांगून वेग-वाहन एक दांडके उचलून ते वारूळ फोडायला पुढे सरसावला. पशुपतीने त्याच्या हातातले दांडके काढून दूर फेकून दिले व म्हणाला–"कां त्या बिचाऱ्यांना त्रास देतोस?"

"मोठा आला आहेस अहिंसावादी महा-वीराचा अवतार! भितरी भागूबाई!" वेगवाहन चिडून म्हणाला.

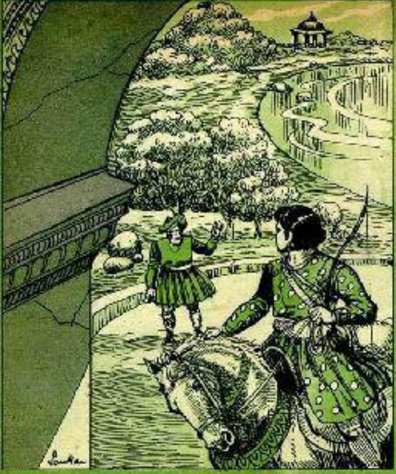
दोघे आणखी थोडे पुढे गेले. त्यांना फुलांवर बसून फुलांचा मध काढून घेत असलेल्या मधमाशा दिसल्या. वेगवाहनने रुमाल त्यांच्यावर टाकला व काही मध-माशा धरून म्हणाला–"बऱ्या सापडल्या या दुष्ट मधमाशा. एकदा चावल्या की दोन दोन दिवस कळा येतात. यांना ठार केले तरी नाही पाप लागणार." वेगवाहन म्हणाला.

पशुपतीने त्याच्या हातातला रुमाल हिसकावून घेतला व म्हणाला–"तू विना कारण त्यांना त्रास दिला नाहीस तर त्या कां चावतील?"

वेगवाहनला आतां जास्तच राग आला. म्हणाला–"तू मला काहीच करू देत नाहीस. प्रत्येक कामात विघ्न घालतोस. आतां, मी नाही येत तुझ्या बरोबर." असे सांगून तो घोड्यावर बसून निघून गेला. पशुपतीने त्याला हाक मारून थांबवण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला पण तो मागे फिरला नाही.

पशुपती भावाच्या पाठीमागून त्याचा शोध काढीत घोड्यावर बसून निघाला. त्या वेळी त्याला एकदम तीन आवाज ऐकू आले–"धनी! जरा थांबाल का?" त्याने चकित होऊन मागे वळून पाहिले. एक हंस,

Fullscreen 127 50 / 80

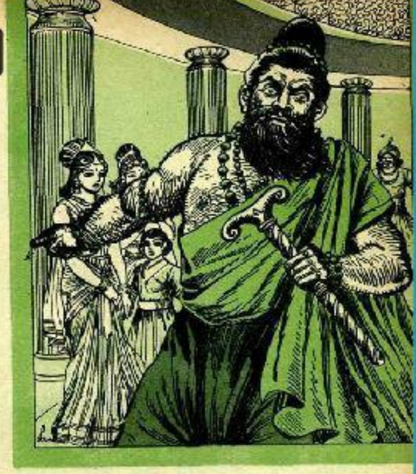
एक मुंग्यांची राणी व एक मधमाशांची राणी त्याच्याजवळ येऊन पोचली व तिघींच्या वतीने म्हणाली–"धनी! आपण आमच्यावर जी दया दाखविलीत त्याबद्दल आम्ही आपले फार ऋणी आहो. या उपकाराची फेड करण्यास संधी द्यावी. आपण कोठे ही आमच्या लायक सेवेसाठी आमच्या पैकी कोणाचे स्मरण केलेत तर आम्ही तत्क्षण हजर होऊ." पशुपतीला फार आनंद झाला.

दोन दिवस तो जंगलात भटकत असता त्याला एक मोठा राजवाडा दिसला. त्या राजवाड्यासमोर एक तलाव होता. त्याच्या काठी तीन मंदारवृक्ष होते. त्या शिवाय जवळच काही वाळून गेलेली झाडे पण होती. जवळ एक म्हातारा बसलेला होता. पशुपती राजवाड्यासमोर घोड्यावरून उतरून राजवाड्यात जाऊ लागला तेव्हां तो म्हातारा म्हणाला–"तुझे काय काम आहे आत? तू आपल्या वाटेने निघून जा."

पशुपती त्या म्हाताऱ्याजवळ गेला व म्हणाला–"तू येथे मौन बसलेला दिसतो आहेस. तू कोण व हा राजवाडा कोणचा?"

म्हातारा म्हणाला–"या राजवाड्याची गोष्ट ऐकणार आहेस तू? एका राजाचा राजवाडा आहे हा. त्याला एक मुलगा व दोन मुली होत्या. दोघी जुळ्या मुली होत्या. दिसायला दोघी सारख्या होत्या. मोठीचे नाव सुवर्णा होते व धाकटीचे मधुरवाणी. मुलगा दोघींहून लहान होता. एकदा एक राजयोगी राजवाड्यात भिक्षेसाठी आला. राजकुमार व राजकन्यांनी त्याची थट्टा करून त्याला रुष्ट केले. राजकुमार एक लहानशी पेटी घेऊन आला. त्याची किल्ली तलावात फेकून दिली व विचारले–"योगीश्वर! आपल्या योगबलाने ती किल्ली बाहेर काढून ही पेटी उघडून दाखवावी." सुवर्णाने आपली मोत्यांची माळा तोडून फेकली व म्हणाली–"योगीश्वर! आपण योगबलाने हे सर्व मोती किती होते हे सांगावे." मधुरवाणी म्हणाली–"योगीश्वर! आम्हां दोघी पैकी मोठी कोण व धाकटी कोण हे सांगावे, तरच आम्ही भिक्षा घालू."

अर्थातच त्या पोरकटपणाचा त्या योग्याला राग आला व त्याने त्यांना 'मंदारवृक्ष होऊन जा' असा शाप दिला. तेच हे तीन मंदारवृक्ष. राजाला ही गोष्ट कळली तेव्हां तो धावत येऊन योगीश्वरांच्या पाया पडला व त्यांची क्षमा मागून त्यांना शापमुक्त करण्यास विनंती केली. तेव्हां योगी थोडा शांत झाला व म्हणाला–"या मुलांनी मला जे प्रश्न विचारले होते त्यांची उत्तरे जर कोणी देईल तर यांना शापमुक्ति मिळेल. जो उत्तरे देण्याचे वचन देऊन देऊ शकणार नाही तो एक वाळके झाड होईल." असे सांगून योगी निघून गेला. ही जी वाळकी झाडे आहेत ती सर्व उत्तरे देण्याची हमी भरून तसे न करणारी माणसे आहेत. ही गोष्ट घडली त्या वेळेपासून राजाचे मन संसारापासून विरक्त झाले. राज्याचा भार आपल्या मंत्र्यांवर टाकून राजाने संन्यास घेतला. संन्यास

घेण्यापूर्वी राजाने दवंडी पिटवून असे जाहीर केले की जो कोणी माझ्या मुलींना पुन्हा मनुष्य करील त्याच्याशी दोघींचे लग्न करून देण्यात येईल. एक दोन तरुण आले, परंतु बरोबर उत्तर न देऊ शकल्यामुळे त्यांना वाळक्या झाडाचे रूप मिळाले. कालच एक राजकुमार आला होता. तो सुद्धा आपल्या प्रयत्नात अयशस्वी झाला व हे झाड होऊन गेला आहे."

पशुपती त्या म्हाताऱ्याला म्हणाला–"मी देखील यत्न करून पहावा, म्हणतो."

असे सांगून तो तलावाच्या काठी आला व त्याने हंसाचे स्मरण केले. हंस त्याच्या-

Fullscreen 127 52 / 80

समोर हजर झाला त्याला पशुपतीने तलावातून किल्ली आणून द्यायला सांगितले. हंसाने किल्ली आणून दिल्यावर पशुपतीने ती पेटी उघडली. त्या पेटीतून एक ताडपत्र काढून त्याने त्यावर लिहिलेले हे वाक्य वाचले–"चकाकतें तें सर्व सोनें नसते."

त्यानंतर पशुपतीने मुंगीचे स्मरण केले. तत्क्षण मुंगीसमोर हजर झाली. पशुपती तिला म्हणाला–"जमिनीवर मोती पसरलेले आहेत ना ते सर्व एकत्र करून मला आणून दे." मुंगीने सर्व मुंग्यांना बोलावून थोडयाच वेळात सर्व मोती जमा केले. पशुपतीने सर्व मोती मोजून माळा ओवली.

आता धाकटी बहीण कोणता वृक्ष झाली आहे हे ओळखायचे होते. पशुपतीने स्मरण केल्या बरोबर तत्क्षण मधमाशी-समोर आली. "या दोन वृक्षापैकी लहान झाडावर तू बस." पशुपती मधमाशीला म्हणाला. मधमाशी एका झाडावर जाऊन बसली.

क्षणार्धात तिन्ही मंदारवृक्षांतून व वाळक्या झाडांतून अनुक्रमे राजकुमार, राजकन्या व काही तरुण युवक प्रगट झाले. त्या तरुणांत वेगवाहन पण होता.

म्हातारा आपल्या मुला मुलींना प्रेमाने भेटला. सर्वांच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू येत होते. वृद्ध राजा आपल्या मुलींना म्हणाला–"मी वचन दिल्याप्रमाणे तुमचे दोघींचे लग्न या तरुणाशी करून देणार आहे."

त्यावर पशुपती म्हणाला–"माझा विवाह धाकटीशी करून द्यावा व मोठीचे लग्न माझा मोठा भाऊ वेगवाहन याच्याशी करून द्यावे." असे सांगून पशुपतीने आपल्या मोठ्या भावाची ओळख करून दिली. वृद्ध राजाने आनंदाने दोघां मुलींचा विवाह अनुक्रमे वेगवाहन व पशुपतीशी करून दिला. दोघे सपत्नीक आपल्या राजधानीत परत आले.

कांट्याने कांटा

एका गावी एका शेतकऱ्याला दोन मुलगे होते. ते गाव शहरापासून बरेच दूर होते. एका डोंगराला वळसा देऊन जंगलाच्या वाटेने तेथे जावे लागत असे. म्हणून तो शेतकरी त्याच्या घरच्या व शेतकामाच्या सर्व वस्तू तीन चार महिन्यांनी एकदां आणून ठेवीत असे. ते काम त्याची मुलेच बहुतेक करीत.

एकदा शेतकऱ्याने आपल्या मुलांना बरोबर पांचशे रुपये देऊन पाठविले. जातांना तो त्यांना म्हणाला–"जंगलाच्या वाटेने हल्ली चोरालुटेऱ्यांचा सुळसुळाट वाढला आहे. म्हणून तुम्ही जरा सावधगिरी बाळगा. काळोख पडण्याच्या आधी परत या."

"चोर काय करतात आम्हांला. आमच्या वाटे आड आले तर त्यांची डोकी फोडू." घमेंडीत असे उत्तर बापाला देऊन दोघे भाऊ निघाले. त्यांनी ते जे साहस दाखविले होते त्याचे कारण होते. गावात चोरांचा सुळसुळाट असल्याच्या वार्ता ज्या गावात ऐकू येत होत्या त्या खऱ्या नव्हत्या.

ते दोघे डोंगराला वळसा देऊन जंगलातून जाऊ लागले तेंव्हां चार चोर झाडीतून बाहेर आले व दरडावून दोघांना म्हणाले–"तुमच्या जवळ जे काही आहे ते काढून ठेवा समोर."

चोरांच्या तोंडावर बुरखा होता व त्यांचे रूप राक्षसासारखे भयंकर वाटत होते. शेतकऱ्याचे दोघे मुलगे घाबरून गेले. त्यांच्या जवळ रुपयांची थैली होती ती खाली पडली.

"आता पळा तुम्ही." असे सांगून चोरांनी काठ्या उगारल्या. दोघे भाऊ इतके घाबरले की मागे वळून देखील पाहिले नाही. सरळ घरी परत आले.

सौ. कमलाबाई सोमण

Fullscreen 127 54 / 80

घरी पोचल्यावर दोघांनी घडलेली गोष्ट वडिलांना सांगितली व म्हणाले–"आम्हांला वाटले होते की चोर मनुष्य असतात. परंतु त्यांचे रूप भयंकर असल्याचे आम्हांला दिसले. त्यांचा आवाज, त्यांचे डोळे, त्यांच्या काठ्या. सर्वच भयंकर! बापरे बाप! 'शिर सलामत पगडी पचास' असा विचार करून आम्ही घरी पळून आलो."

शेतकऱ्याने मुले जे बोलली ते सर्व ऐकून घेतले. त्याला भयंकर राग आला. म्हणाला–"भागुबाई! चोरांना पाठ दाखवून पळून आलात. लाज नाही वाटत? त्यांच्या काठ्या तुमच्या काठ्याहून जास्त बळकट होत्या असे कसे वाटले तुम्हांला? माझ्या आवाजाहून त्यांचा आवाज कडक वाटला तुम्हांला? माझ्या डोळ्यांहून त्यांचे डोळे भयंकर वाटले तुम्हांला? त्या चोरांना पाहून त्यांच्यावर सिंहासारखी उडी मारून त्यांना ठार करणे तर दूरच, भित्र्या सारखे पळून आलात? तुमचे तोंड पाहू नये, पाप लागेल. चोरांच्या हातांतून माझ्या मेहनतीची कमाई पांचशे रुपये तुम्ही परत आणीपर्यंत मला तोंड दाखवू नका." बापाने दोघांना खूप झाडले.

दोघे भाऊ माना खाली करून बाहेर आले. आपण चोरांना पाहून भ्यालो ही खरोखरच लज्जास्पद गोष्ट झाली, त्यांची खात्री पटली. बापाची अशी बोलणी खावी लागली होती त्यांना. त्यांचा स्वाभिमान जागला. "आपण केली ती केवढी चूक. चोर मनुष्यच असतात ही गोष्ट आपण पार विसरलो. चोरांना ठोकून पैसे परत मिळवून घरी परत येऊ." असे दोघांनी परस्पर विचाराने ठरविले.

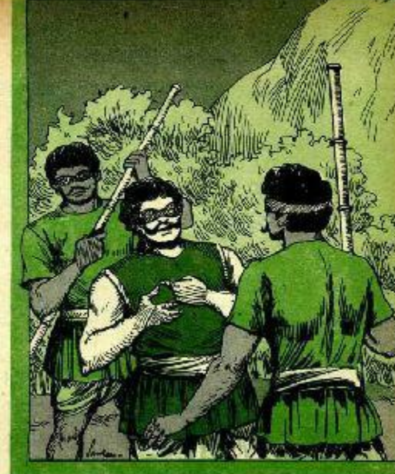
परंतु चोरांना जिंकणे तसे सोपे नव्हते. कांटा काट्यानेच काढावा लागतो. या न्यायाने त्यांनी स्वतः चोर व्हायचे ठरविले. दोघांनी दाढी वाढवली. तोंडाला

काळा रंग लावून स्वतःचे रूप भयंकर करून घेतले. दोघे एकेक दांडके, कट्यार व दोरी घेऊन जंगलाच्या वाटेवर दबा धरून बसले.

थोड्या वेळाने एक मनुष्य समोरून जात असलेला दिसला व झाडा आड लपला. दोघां भावांनी परस्परांशी सल्ला करून एकदम त्या माणसावर झडप मारली. दांडकी उगारून ओरडून म्हणाले–"तुझ्या जवळ जे काही असेल ते मुकाट्याने समोर काढून ठेव, नाहीतर तुला ठार करू"

तो मनुष्य चकित होऊन म्हणाला–"कोण तुम्ही? चोर का? मला नाही वाटते ओळखलेत? मी देखील चोरच आहे, आपल्या टोळीचा पुढारी. तुम्ही नवीन चोर दिसतां. या वाटेवर मी तुम्हांला पूर्वी कधी पाहिले नाही. तुम्ही नवे असाल तर आमच्या टोळीत या. आपण सर्व मिळून चोरी करू. आपण आपापला वांटा ठरवून घेऊ."

"आम्ही शेजारच्या गांवचे राहणारे आहो. तुमच्या टोळीत आल्याने आम्हांला काय लाभ? तुम्हांला काय मिळते दररोज?" दोघां भावांनी चोरांच्या सरदाराला विचारले

"ही जागा धोक्याची आहे. सोईची नाही. आठ दिवसात आम्ही फक्त दोनच चोऱ्या केल्या. याहून चांगली जागा शोधून काढू या. आम्ही एकंदर सहा जण आहो. तुम्ही दोघे आलात तर आठ जण होऊं. प्रत्येकाला आठवा वांटा मिळेल. मग येता का आमच्या टोळीत?" चोरांच्या सरदाराने विचारले.

"तुम्ही सहा जण मिळून आम्हांला फसविलेत तर आम्ही काय करणार? पहिल्याने थोडे पैसे विश्वास उत्पन्न होण्यासाठी द्या. मग आम्ही येऊं तुमच्या टोळीत." दोघे भाऊ म्हणाले.

Fullscreen 127

56 / 80

"ठीक, दोन दिवसांपूर्वी आम्ही दोघां भावांजवळून पांचशे रुपये लुबाडले. ते तुम्ही दोघे घ्या." चोरांचा सरदार म्हणाला.

"फक्त पांचशेच? बरे, याहून मोठी रक्कम देऊन ही रक्कम फेडू." असे दोघे भाऊ म्हणाले आणि त्यांनी ते पांचशे रुपये घेतले. नंतर ते चोरांच्या गुप्त निवासस्थानी गेले.

तेथे बाकी चोर होते. त्यांच्याशीं चोरांच्या सरदाराने आपल्या नव्या साथी मित्रांची ओळख करून दिली. त्यानंतर ते दोघे सरदाराला म्हणाले–"आतां तुम्ही चला आमच्या बरोबर. आम्ही आपली लपण्याची जागा तुला दाखवितो."

नव्या साथी चोरांचे गुप्तस्थान पाहण्या साठी इतर चोर निघाले. तेव्हां दोघे भाऊ त्यांना म्हणाले–"आपण सर्व लवकरच नव्या जागी जाऊ. आम्ही चोरीचा माल ज्या ठिकाणी ठेवला आहे तो इकडे घेऊन येतो. फक्त सरदार आमच्या बरोबर येतील."

"आम्ही परत आलोच. तुम्ही येथेच वाट पहा." असे सांगून सरदार आपल्या नव्या साथी चोरांबरोबर निघून गेला.

तिघे जंगलांतून थोडे अंतर चालून गेल्यावर दोघा भावांनी सरदाराला पकडले व त्याच्या हातातली शस्त्रास्त्रे हिसकावून घेतली. त्याला दोरीने छान बांधले आणि त्याच्या तोंडात बोळे कोंबून ठेवले. त्याला धरून ते आपल्या गावी गेले व राजाच्या शिपायांच्या हातात त्याला सोपविले.

राजाच्या शिपायांनी दोघां भावांच्या मदतीने इतर चोरांना पकडून आणले व त्यांना राजासमोर हजर केले.

अशा तऱ्हेने दोघां भावांनी आपले गेलेले पैसे पुन्हा मिळविले. त्यांच्या बापाला फार आनंद झाला. राजाने दोघांना मोठे इनाम दिले.

ज्योतिष्याची चूक

मंगलापूरच्या राजाला पुष्कळ नवस केल्यानंतर एक मुलगा झाला. दरबारात विष्णुशर्मा नांवाचा एक ज्योतिषी होता. पुत्रप्राप्ती. संबंधी त्याची भविष्यवाणी खरी झाली.

ज्या दिवशी राणीला मुलगा झाला त्याच दिवशी विष्णुशर्माच्या बायकोला पण मुलगा झाला. राजकुमार व विष्णुशर्माचा मुलगा दोघांची कुंडली सारखी होती.

राजकुमाराच्या कुंडलीप्रमाणे राजकुमाराला दीर्घ आयुष्य, आरोग्य व राज्यप्राप्ती होती.

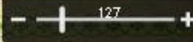
"काय हो ज्योतिषी बुवा! आपल्या मुलाची कुंडली पाहून त्याचे भविष्य पण सांगाल का?" राजाने विचारले.

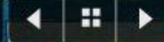
"त्याची कुंडली पण चांगली आहे, महाराज! तिच्यात मला काही वेगळे दिसले नाही." विष्णुशर्मा म्हणाला.

खरी गोष्ट अशी होती की विष्णुशर्माच्या मुलाच्या कुंडलीत पण राजयोग होता. पण ती गोष्ट तो उघड बोलला नाही. कारण राजयोग असल्याची गोष्ट सांगितली तर मुलाच्या जिवाला धोका होईल, अशी भीती ज्योतिष्याला वाटली.

दिवसामागून दिवस गेले. राजकुमार व विष्णुशर्माचा मुलगा दोघे लहानाचे मोठे होत गेले. परंतु विष्णुशर्माच्या कल्पनेप्रमाणे त्याच्या मुलात राज्यप्राप्तीस आवश्यक लक्षणे दिसली नाहीत. ज्या दिवशी युवराजाचा राज्याभिषेक होणार होता त्याच दिवशी विष्णुशर्माचा मुलगा आपल्या आईवडिलांशी भांडण करून घरात होते नव्हते ते सर्व घेऊन पळून गेला.

मुलाची मनःस्थिति अशी कां झाली, हे विष्णुशर्माला कळेना. त्याचे सर्व भविष्य

उलटे झाले. ज्योतिष शास्त्रावरचा त्याचा विश्वासच उडाला. ज्योतिष शास्त्रावरचे सर्व ग्रन्थ एका गाठोड्यात बांधून तो गांवाबाहेर गेला.

एका निर्जन स्थानी तो त्या ग्रन्थांना काडी लावणार होता. एवढ्यात एक म्हातारा जवळ येऊन विचारू लागला–"तू हे काय चालवले आहेस? काही तरी भयंकर काम करीत आहेस!"

विष्णुशर्माने, म्हाताऱ्याला स्वतःच्या मुलाचे भविष्य सांगून त्याने केलेल्या मूर्खपणाचे वर्णन केले.

"बरे तर हे सांग की, ज्या ग्रहबलाने तुझ्या मुलाला राजयोग लाभत आहे तो ग्रह या वेळी कोठे आहे?" म्हाताऱ्याने विचारले.

विष्णुशर्मा जरा विचार करून म्हणाला–"मंगल ग्रह! पण तो माझ्या घरातून आता निघून गेला आहे."

"मग त्यांत काय झाले? तू भविष्य वर्तवलेस त्याप्रमाणेच सर्व होणार आहे. तुझा मुलगा तुझा आज्ञाकारी मुलगा म्हणून घरात बसून राहला तर त्याला कधी राज्यप्राप्ती होणार नाही. तुझ्या घरी राहून त्याला राजयोगाची प्राप्ती कशी काय होईल? आता तू हे सांग की राजाचा पिता होण्याचा योग तुझ्या कुंडलीत आहे का?" म्हाताऱ्याने विचारले.

विष्णुशर्माला कळले की तो वृद्ध दुसरा तिसरा कोणी नसून स्वतः मंगल ग्रह आहे. तो त्या म्हाताऱ्याला नमस्कार करून म्हणाला–"क्षमा करा. माझे अज्ञान दूर करा. मंगल देव!"

विष्णुशर्माने मान वर करून पाहिले तेव्हां तो म्हातारा तेथे नव्हता. विष्णुशर्मा निमूटपणे आपले सर्व ग्रन्थ घेऊन घरी निघून गेला. नंतर पूर्ववत् ग्रहांची आराधना करीत व ज्योतिष शास्त्रावर पूर्ण विश्वास ठेवून भविष्य सांगू लागला.

कृष्णावतार

शिशुपालाचा मित्र साल्व हा आपल्या काही मित्रमंडळी बरोबर, जेव्हां कृष्ण रुक्मिणीला रथात बसवून निघाला तेव्हां त्याला अडवण्यासाठी आला. परंतु कृष्णासमोर त्यांच्या पैकी एकाची ही डाळ शिजली नाही. सर्वांचा पराभव झाला. साल्व याला तो एक फार मोठा अपमान वाटला. म्हणून त्याने प्रतिज्ञा केली की यादव वंशाचे उन्मूलन करीन. म्हणून त्याने घोर तपश्चर्या सुरू केली. तो फक्त माती खाऊन शंकराची आराधना करीत होता. त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन शंकर प्रगट झाला. तेव्हां साल्वने शंकराजवळ एक वर मागितला. त्याने शंकराजवळ असे एक विमान मागितले की त्या विमानाला अपाय किंवा अपघात कोणालाही करता येऊ नये. शंकराच्या आज्ञेने विश्वकर्म्याने लोखंडाचे एक काळे विमान तैयार करून दिले. त्या विमानाचे नाव 'सौभ' असे होते. त्या विमानात बसून साल्वने द्वारकेवर हल्ला केला. त्याच्या सैन्याने द्वारकेला वेढा घातला.

साल्वने विमानातून दगड, झाडे व शस्त्रास्त्रे सर्वांचा वर्षाव करून आणि त्याच्या सैन्याने द्वारकेचा तट, दारे व बागबगीचे नष्ट केले. एका एकी झालेल्या त्या हल्ल्याला तोंड देण्यासाठी प्रद्युम्न, सात्यकी, चारुदेष्ण, सांब, अक्रूर, कृतवर्मा वगैरे योद्धे आपापली सैन्ये घेऊन धावले. त्या वेळी कृष्ण पांडवांकडेच होता.

Fullscreen 127 60 / 80

साल्व व यादव यांच्या दोन्ही सैन्यांमध्ये सत्तावीस दिवस युद्ध चालू होते. द्वारकेला परत येत असता कृष्णाला त्या युद्धाची वार्ता कळली. त्याने साल्वशी युद्ध करण्यासाठी आपला रथ वळविला. कृष्णाने सौभ विमानाचा ध्वंस केला व ते समुद्रात पाडले व सुदर्शन चक्र सोडून साल्वचा वध केला.

साल्व मेल्यावर त्याचा मित्र दंतवक्तृ गदा घेऊन कृष्णावर धावून आला. कृष्ण हा दंतवक्तृचा आते भाऊ. कृष्णाने पण गदा घेऊन त्याच्याशी गदायुद्ध करून त्याला ठार केले. अशा तऱ्हेने साल्वशी चालू असलेले युद्ध संपले.

कृष्णाला सुदामा नावाचा एक मित्र होता. दोघे विद्याभ्यासासाठी एकाच गुरुगृही रहात असत. सुदाम्याचे यथावेळी लग्न झाले. त्याला मुलेबाळे फार होती व घरची गरीबी इतकी की दोन वेळचे जेवण मिळणे कठीण झाले. सुदाम्याची बायको एकदा नवऱ्याला म्हणाली–"कृष्ण तुमचे एवढे मित्र आहेत म्हणता. त्यांच्याकडे जा आपली एवढी गरीबी पाहून ते खात्रीने काही तरी मदत करतील.

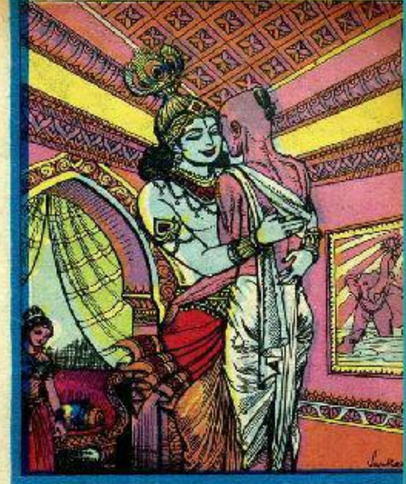
सुदाम्याच्या मनात या निमित्ताने कृष्णाची भेट होण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. पण मित्राच्या घरी रिकाम्या हाताने कसे जायचे? त्याने बायकोला विचारले.

सुदाम्याची बायको शेजारच्या घरी जाऊन चार मुठी पोहे मागून घेऊन आली आणि एक पुरचुंडी बांधून तिने आपल्या पतीला दिली. ते पोहे घेऊन कृष्ण द्वारकेला आला आणि राजवाड्याची वाट विचारीत कृष्णाच्या वाड्यासमोर आला.

कृष्णाने सुदाम्याला दुरूनच ओळखले व धावत येऊन त्याला मिठी मारली. नंतर प्रेमादर पूर्वक त्याला घरात बोलावून नेऊन स्वतः त्याचे पाय धुतले. रुक्मिणी,

सत्यभामा वगैरेंनी पाणी ओतले. नंतर सुदाम्याच्या सर्वांगाला कृष्णाने चंदन चोळले व गळ्यात पुष्पमाळा घातली. सुमामा आला तेव्हां त्याच्या सर्वांगावर धूळ होती व कपडे फाटके होते. कृष्णाने त्याला नवीन वस्त्रे अंगात घालामला देऊन त्याचा इतका सत्कार केलेला पाहल्यावर रुक्मिणी सत्यभामा चंवर घेऊन धांवल्या. इतर लोक चकित होऊन दोघां मित्रांच्या परस्पर प्रेमाचे कौतुक करू लागले. जेवणखाण आटोपल्यावर दोघे आपल्या गुरुकुलातल्या आठवणींची उजळणी करू लागले.

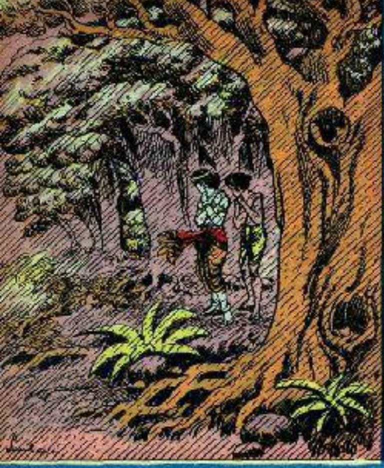
गुरुकुलांत असतांना एकदां गुरुपत्नीने त्यांना समिधा आणायला जंगलात पाठविले होते. तेव्हां सोसाट्याचा वारा सुटला व मुसळधार पाऊस पडू लागला. विजा चमकू लागल्या व रात्र पडली. त्यांचे सर्वांग व कपडे भिजले होते. वाट दिसत नव्हती. चहूकडे पाणीच पाणी होते. परस्परांचा हात धरून ते रात्रभर रानातच हिंडत होते. सकाळी उजाडल्यावर सांदीपनी गुरूंना कृष्ण सुदामा व इतर शिष्य रात्रभर आश्रमात परतले नसल्याचे कळले. ते घाबरून आपल्या शिष्यांच्या शोधार्थ निघाले. सर्व कपडे

ओले चिप्प झालेले पाहून गुरूनें जवळ येऊन प्रेमाने त्यांना कुरवाळले व म्हणाले–"अरे रात्र भर तुम्ही पाण्यात भिजलात. आपल्या गुरू साठी इतके कष्ट तुम्हांला सहन करावे लागले. तुमची गुरुभक्ति पाहून इतरांना प्रेरणा मिळेल." ती आठवण करून देऊन कृष्णाने सुदाम्याला विचारले–"आठवते कारे तुला ते सर्व?"

"कृष्णा! मला सगळे आठवते. पण तू त्याची आठवण करून दिलीस म्हणून मला किती किती आनंद झाला म्हणून सांगू? सुदामा म्हणाला.

Fullscreen 127 62 / 80

नंतर कृष्णाने त्याला विचारले–"कायरे सुदाम्या! निघतांना वहिनींनी माझ्यासाठी काहीं तरी दिले असेलच की नाही?"

सुदामा कृष्णाचे ते प्रेम पाहून आनंदला, पण त्याच्या सारख्या राजाला देण्यालायक नजराणा आपण काही आणू शकलो नाही, म्हणून मनातल्या मनात फार लाजला. त्याला पोहे कसे द्यायचे? त्याचा संकोच पाहून कृष्णाने त्याचे गाठोडे सोडून एका फडक्यात बांधलेले पोहे काढले व पोहे भराभर बकाणे मारून खाऊ लागला. म्हणाला–"अरे! इतके चांगले पोहे तू लपवून ठेवले होतेस का?"

"पुरे झाले. किती खायचे? पोटात नाही का दुखणार?" रुक्मिणी कृष्णाला म्हणाली.

पण कृष्णानें ते सर्व पोहे स्वतःतर खाल्लेच रुक्मिणीला पण खायला दिले.

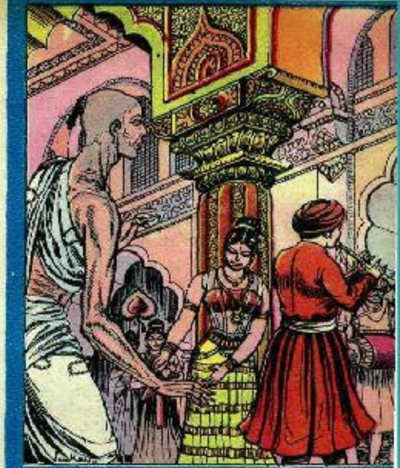
रात्रभर दोघे मित्र बालपणच्या आठवणी परस्परांना सांगत जागले. दुसऱ्या दिवशी सुदामा घरी जायला निघाला तेव्हां कृष्ण त्याला पोचवायला पुष्कळ दूर चालत आला. निरोप देतांना कृष्णाने त्याला काही दिले नाही व सुदाम्याने त्याच्या जवळ काही मागितले पण नाही. वाटभर कृष्णाच्या मैत्रीच्या आठवणी त्याला होत होत्या. तो राजा व मी दरिद्र ब्राह्मण. पण त्याने आपल्या राणीला माझ्या पायावर पाणी घालायला सांगून स्वतः माझे पाय धुतले. मी त्याच्या जवळ काही मागितले नाही हे बरे झाले. त्याने स्वतः देखील काही दिले नाही. कारण हातात चार पैसे पडले असते तर मला गर्व झाला असता असे त्याला वाटले असावे.

असा विचार करीत व मनातल्या मनात कृष्णाचे गुणगान करीत सुदामा आपल्या गावी आला. तो आपल्या घरी जाऊ लागला तर त्याला तेथे घर दिसले नाही.

त्याच्या जागी सुवर्ण कांती असलेला डोळ्याला दिपवून सोडणारा एक वाडा होता. त्या वाड्याच्या चारी बाजूला सुंदर उद्यान होते व जवळच एक सरोवर होते. त्यात कमळे होती व पक्षी उडत होते. राजवाड्यात दास दासी फिरत होत्या.

हा कोणाचा बरे राजवाडा असेल? येथे तर माझे एक जुने मोडके घर होते. या जागी हा वाडा कसा काय आला बुवा? चकित होऊन सुदामा या विचारात एकेक पाऊल पुढे टाकीत असता स्वर्गातल्या देवांसारखे सुंदर पुरुष वाजंत्री वाजवीत त्याच्या स्वागतासाठी सामोरे आले व त्याला आदरपूर्वक त्या राजवाड्यात घेऊन गेले.

सुंदर वस्त्राभूषणे धारण करून त्याची बायको हसत पुढे आली तेव्हां सुदाम्याला प्रत्यक्ष लक्ष्मीच अवतरल्याचा भास झाला. त्याची मुले रेशमी कपडे घालून हसत नाचत येऊन त्याला बिलगली. आनंद त्याच्या गगनात मावेनासा झाला. ही सर्व कृपा त्या कृष्णाची. त्याच्या दर्शनाने केवढे वैभव मिळाले? असा सखा मित्र कोठून मिळणार? दुःखात कष्टात मदत करायला धावतो तोच खरा मित्र व सखा! मी

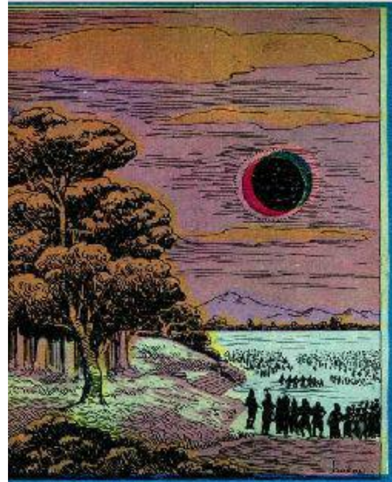

त्याला काय दिले आणि त्याने पहा मला काय दिले?

त्या नंतर सुदाम्याचे दारिद्र्य कायमचे दूर झाले व त्याचा संसार सुखाचा झाला.

एकदा सूर्यग्रहण होते. तेव्हां सर्व यादवांनी द्वारकेच्या रक्षणाचा भार अनिरुद्धावर टाकला आणि ते कुरुक्षेत्री स्नानाला गेले. तेथे कृष्णाचे सर्व जुने मित्र व नातेवाईक मंडळी भेटली. नंद यशोदापण आले. भीष्म, द्रोण, धृतराष्ट्र, संजय, विदुर, कृपाचार्य, दुर्योधन आदिकांबरोबर गांधारी आली व पांडव सपात्नीक कुंतीमातेला घेऊन आले. स्नानादि आटोपल्यावर सर्व परस्परांना भेटले.

Fullscreen 127 64 / 80

त्यावेळी द्रौपदीने कृष्णाच्या अष्ट महीषींना विचारले–"तुमची लग्ने कृष्णा-बरोबर कशी झाली?"

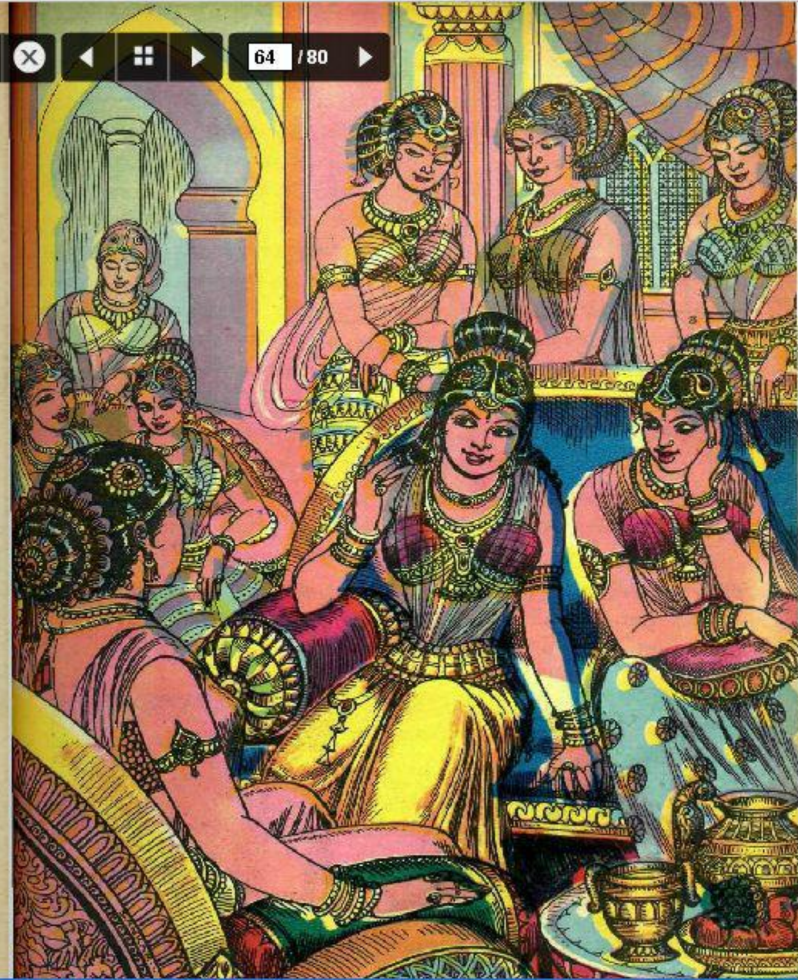
रुक्मिणीने सर्वात प्रथम आपल्या विवाहाचे वर्णन केले. म्हणाली–"जरासंध वगैरेंनी माझा विवाह शिशुपालाशी करण्याचे ठरविले होते. पण कृष्णाने माझ्या विनंतीला मान देऊन माझा उद्धार केला."

त्यानंतर सत्यभामेने आपल्या विवाहाची कथा सांगितली. ती म्हणाली–"माझेवडील सत्राजित माझा विवाह आणखी कोणाशी करणार होते. त्याच सुमारास माझे चुलते वारले. त्याचा आरोप माझ्या बाबांनी कृष्णावर लावला. तेव्हां कृष्णाने माझ्या चुलत्यांचा वध करणाऱ्या सिंहाचा वध केला आणि स्यमंतकमणी चोरून नेणाऱ्या जांबुवानाचा पराभव करून स्यमंतकमणी वडिलांना परत आणून दिला. तेव्हां कृष्णाशी त्यांनी माझे लग्न करून दिले."

जांबुवतीने आपल्या लग्नाची कथा अशी सांगितली–"माझे वडील जांबुवान यांनी पंचवीस दिवस कृष्णाशी युद्ध केले. तेव्हां त्यांच्या लक्षात आले कीं त्यांच्या तारुण्यावस्थेत ज्या रामचंद्राला त्यांनी मदत केली होती त्या रामचंद्रानेच कृष्ण रूपाने अवतार घेतला आहे. ते लक्षात येताच त्यांनी कृष्णाचे पाय धरून क्षमा मागितली व स्यमंतकमण्याबरोबर मला देखील कृष्णाला देऊन टाकले. म्हणून कृष्णाशी माझा विवाह झाला."

त्यानंतर कालिंदीने आपल्या विवाहाची गोष्ट सांगितली. म्हणाली–"मी कृष्णाशीच आपले लग्न व्हावे, यासाठी तपश्चर्या करीत होते. ही गोष्ट त्यांना कळली व त्यांनी अर्जुनाबरोबर येऊन माझ्याशी विवाह केला."

भद्रा म्हणाली–"माझ्या स्वयंवरांत भाग घेण्यासाठी अनेक राजा आले होते.

Fullscreen

127

66 / 80

कृष्णाने त्या सर्वांचा व माझ्या भावाचा युद्धात पराभव करून माझे पाणिग्रहण केले."

त्यानंतर नीलाने आपल्या विवाहाची गोष्ट सांगितली. म्हणाली—"माझ्या वडिलांनी असे जाहीर केले होते की त्यांच्याकडे जे सात सांड होते त्यांची मस्ती उतरवून त्यांना जो ताळ्यावर आणील त्याच्याशी माझा विवाह होईल. कृष्णाने त्या सातही सांडांची मुंडी मुरगळून त्यांना ठार केले व माझ्याशी त्यांचे लग्न झाले."

मित्रविंदा म्हणाली—"कृष्ण माझा मामेभाऊ. त्यांना मी मनाने वरले आहे हे माझ्या वडिलांना कळले तेव्हां त्यांनी त्याच्याशी माझा विवाह करून दिला."

शेवटी लक्षणाने आपल्या विवाहाचा वृत्तांत सांगितला. ती द्रौपदीला म्हणाली—"तुमच्या वडिलांप्रमाणेच माझे वडील बृहत्सेन यांनी एक मासा टांगून ठेवला व जो त्या माशाचा लक्षवेध करील त्याला आपली कन्या देईन असे जाहीर केले. फरक एवढा होता की तुमच्या वडिलांनी जो मासा टांगला होता तो बाहेरून दिसत नव्हता. फक्त आतून दिसत होता. परंतु माझ्या वडिलांनी जो मासा टांगून ठेवला होता तो बाहेरून किंवा आतून कोठूनच दिसत नव्हता. त्याचे फक्त प्रतिबिंबच थोडे थोडे पाण्यात दिसत होते. माझ्या वडिलांनी एक धनुष्य पण त्यासाठी तयार करवून ठेवले होते. बहुतेकांना ते उचलता देखील आले नाही. जरासंध, शिशुपाल, दुर्योधन व कर्ण सर्वांनी ते उचलले, पण त्यांना पाण्यात माशाचे प्रतिबिंब दिसले नाही. तेव्हां कृष्णाने धनुष्य घेऊन लक्ष्यवेध केला व कृष्णाशी माझे स्वयंवर झाले."

त्या सर्व गोष्टी द्रौपदीबरोबर इतर स्त्रियांना पण ऐकायला मिळाल्या व त्या सर्वांना आनंद झाला.

अरण्यपुराण

[३२]

आपण जंगलात नाहीं ही गोष्ट मौवली पार विसरून गेला आणि समोर जी दिव्याची ज्योत दिसत होती त्या दिशेने सरळ चालत गेला. त्याला पाहून कुत्री भुंकू लागली. मौवली लगेच खाली बसून लांडग्यासारखा गुरुगुरू लागला. ते ऐकून कुत्री शेपटी दाबून गप्प खाली बसली.

'आपण या मनुष्य वस्तीच्या बाजूला आलोच कशाला?' असा विचार त्याच्या मनात आला. मागे माणसांच्या गर्दीने दगड फेंकले तेव्हां त्याच्या तोंडाला एक दगड लागला होता.

झोपडीचा दरवाजा एका एकी उघडला. काळोखांत बाहेर एका बाईने डोकावून पाहिले व दरवाज्यात येऊन उभी राहली. आत एक मूल रडण्याचा आवाज ऐकू येत होता. त्या बाईने मागे वळून म्हटले—"नीज हो बाळा! कोल्ह्याला किंवा लांडग्याला पाहून कुत्री भुंकू लागली आहेत.

मौवलीला त्या बाईचा आवाज ओळखीचा वाटला. एका एकी त्याच्या तोंडून माणसा सारखी वाणी उमटली. त्याने कापऱ्या आवाजात हाक मारली—"मेस्सुवा! मेस्सुवा!"

"कोण बोलले ते?" त्या बाईने आवाजालाच जणुकाही विचारले.

"मला विसरलीस?" मौवली म्हणाला. त्याच्या घशाला कोरड पडल्यासारखे झाले.

तिने दरवाजा अर्धवट बंद केला व एक हात आपल्या छातीवर ठेवून विचारले—"तूच असलास तर मी तुला ज्या नावाने हाक मारीत होते ते सांग!"

"नत्थ! ए नत्थ!" मौवली म्हणाला.

शेवटचें मलपृष्ठ

Fullscreen 127 68 / 80

"ये, बाळ! आत ये!" मेस्सुवा म्हणाली.

मौवलीने झोपडीत पाऊल टाकीत असता मेस्सुवाकडे पाहिले. तिने कधी मातृप्रेमाचा वर्षाव त्याच्यावर केला होता. त्याने तिला एकदां वांचविले होते. आज तिचे केस पांढरे होऊ लागले आहेत. तरी तिच्या डोळ्यात किंवा आवाजात काही फरक नव्हता.

त्या बाईने मौवलीकडे नखशिख एकदा पाहिले. त्याचे डोके दाराला लागू लागले होते. शरिराचा बांधा उंच, हृष्ट पुष्ट व सुंदर होता. त्याचे काळेभोर केस खांद्यावर लोंबत होते. गळ्यात दागिन्या-सारखी घातलेली त्याची कट्यार समोर छातीवर लोंबत होती. डोक्याला फुलांची माळा होती. एकाद्या वनदेवतेसारखे त्याचे रूप होते.

खाटेवर झोपत असलेले मूल जागे झाले आणि जोरजोराने रडू लागले. मेस्सुवा त्याला गप्प करू लागली. मौवली झोपडीत ठेवलेली भांडी व इतर वस्तू पाहू लागला.

"बाळ, थोडे खा व पाणी पी! हे सर्व तुझेच आहे रे. तू आमचा जीव वांचवला होतास. मीच तुला नत्थू हे नाव ठेवले." मेस्सुवा म्हणाली.

"मीच नत्थू! मी आपली जागा सोडून पुष्कळ दूर आलो आहे. दिवा दिसला म्हणून जवळ आलो. तूच येथे असशील असे वाटले नव्हते." मौवली म्हणाला.

"आम्ही कांजिहाराला आलो तेव्हां इंग्रज म्हणाले की तुम्हाला आम्ही आपल्या भावासारखे वागवू. आम्हांला गावकऱ्यांनी जिवंत जाळण्याचा बेत केला होता, ते आठवते ना तुला?" मेस्सुवाने विचारले.

"कसे विसरेन?" मौवली म्हणाला.

"गोरे लोक त्या लोकांना शिक्षा करा-यला आले. त्यांच्या कायद्या प्रमाणे शिक्षा

करता येते म्हणे! पण ते गांवच तेथे नव्हते." मेस्सुवा म्हणाली.

"ते सुद्धा मला आठवते!" मौवली म्हणाला.

"म्हणून माझ्या कारभाऱ्यांनी पुष्कळ श्रम करून थोडीसी जमीन मिळविली. ही जमीन त्या गावच्या जमिनी सारखी चांगली नाही. तरी आम्हांला खायला किती हवे? दोन प्राणी आम्ही." मेस्सुवा म्हणाली.

"ते कोठे आहेत?" मौवलीने विचारले.

"ते गेले हे जग सोडून, एक वर्ष झाले." मेस्सुवा म्हणाली, तिच्या डोळ्याला दोन टिपे आली.

"हा कोण?" मौवलीने मुलाकडे बोट दाखवून विचारले.

"हा माझा मुलगा! दोन वर्षांचा आहे." असे म्हणत मेस्सुवाने आपल्या मुलाला उचलून कडेवर घेतले. मुलगा प्रथम घाबरला, मग मौवलीच्या गळ्यातली कट्यार धरू लागला. मौवलीने त्याच्या हाताची चिमुकली बोटे धरून हळूच बाजूला सारली.

"वाघाने उचलून नेलेला माझा नत्थू तूच असशील तर हा तुझा धाकटा भाऊ आहे.

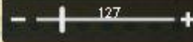

मोठा भाऊ म्हणून याला आशीर्वाद दे." मुलाला मौवलीच्या हातात देत ती म्हणाली.

"आशीर्वाद! तो काय ते नाही मला कळत. याचा भाऊ! नाही. मी नाही याचा भाऊ. हे पहा, आई! माझी छाती अशी कां बरे होते आहे?" असे म्हणत मौवलीने मुलाला मेस्सुवाच्या हातात दिले.

"कां नाही होणार? रात्री ओल्या जमिनीवर धावतोस. ताप आला असेल." मेस्सुवा म्हणाली.

ते ऐकून व जंगलात त्याला ताप आला असता, ह्याचा विचार करूनच त्याला हसू आले.

Fullscreen

127

70 / 80

थांब, बाळ! मी दूध ऊन करून देते. डोक्यावरची ती माळ काढून ठेव. त्याचा वास तुला बरा नाही." मेस्सुवा म्हणाला.

मौवली खाली बसला. आपल्या हाताने तोंड झाकून मनातल्या मनात काही तरी गुणगुणू लागला. त्याच्या मनात निरनिराळे विचार येऊ लागले. आपण भयंकर विष तर नाही खाल्ले, असे त्याला वाटत होते. बाळल्या सारखे त्याला वाटले. पित्त दिलेले दूध एका मिनिटात त्याने मेस्सुवाने पिऊन टाकले. मेस्सुवा त्याच्या हाता खांद्यावर हळूवार पणाने हात फिरवू लागली. तो तिचा हरवलेला नत्थू असो किंवा नसो, पण एक माणसाचे मूल तर आहे. याच गोष्टीचा तिला परमानंद झाला.

"बाळ! तू सुंदर आहेस, असे कोणी म्हणाले नाही का तुला?" मेस्सुवा त्याच्याकडे गर्वाने पहात म्हणाली.

मौवलीने स्वत:कडे खालीवर डोके करून पाहण्याचा यत्न केला. मेस्सुवा त्याचे ते विचित्र वागणे पाहून मोठ्याने हसू लागली. तिला आपले हंसणे आवरता आवरले नाही. मूलहसू लागले मौवली पण एका एकी मौठ्याने हसू लागला.

मेस्सुवा मुलाला उचलून घेत म्हणाली— "बाळ, असे कोणी हसतं का? त्याचे अर्धे सौंदर्य जरी तुला मिळाले तर मिळेल त्या दिवशी राजाच्या धाकट्या मुलीशी तुझे लग्न लावून देईन. तुला हत्तीच्या अंबारीत बसवून मिरवणार नाही का मी?"

मेस्सुवा म्हणाली त्यातले अर्ध्याहून अधिक मौवलीला कळले नाही. पुष्कळ दूर धावत आल्यामुळे तो दमला होता. गरम दूध प्याल्याने त्याला झोप आली. थोड्या वेळाने त्याला गाढ झोप लागली. मेस्सुवाने त्याच्या तोंडावर पसरलेले काळे भोर केस प्रेमाने बाजूला सारले व त्याला एक चादर पांघरायला घालून त्याच्या सौंदर्याचे कौतुक करू लागली.

आ[illegible]केतला कल्पवृक्ष

याचे नाव बोवाबाव असे आहे. या झाडावरच्या पोकळीतले पाणी पिण्यासाठी उपयोगी असते. याच्या पानांची कोशिंबीर करतात व साल डोळ्याच्या आजाराला उपयोगी असते. याच्या कच्च्या फळांची भाजी करतात. डाकार नजीकच्या या झाडाचा व्यास ६५ फुट आहे.

